

Brigada u operaciji »Weiss«

(20. januar - 22. februar 1943)

Poslije 15. januara bilo je strahovito hladno, s mnogo bure; suhi dani niskih temperatura. A onda su zaredali sniježi, tako da su od Gračaca na sjever, preko Bruvna i Mazina za Lapac, nadnosima zatrpani svi putevi i puteljci. Vijavica je bila svakodnevni gost na Gračačkom polju i, naročito oštra, na Mazinskoj previji. Da nije bilo sestrinske pažnje ličkih djevojaka i žena, koje su neprestano slale i donosile upravo ispletene ili iz udavačkih škrinja izvadene vunene maje, šalove, čarape, rukavice, coklje, teško bi se jedinice oporavile do operacije njemačko-talijanskih i ustaško-četničkih jedinica koja je pripremana i izvođena pod nazivom »Weiss«. Jer, čak i uz svestranu pomoć naroda, prema ocjeni štaba divizije od 18. januara, bila je »odjeća i obuća vrlo slaba«, a »ishrana partizana je tekla neredovno« i »dobijana je u malim količinama.⁴⁸³ No, kao i u svim prilikama ranije, »partizani su« - i to je tadašnja ocjena štaba divizije - »pokazali dobru borbenu sposobnost i političku svijest«.

Dosta partizana iz 1. brigade je bilo pušteno kućama. Samo borci 3. i 4. bataljona, iz sela sa zapadne strane pruge, nisu bili na dopustu. Na prvi glas o ofanzivi, prikupili su se svi u svoje čete. A prethodno se o ofanzivi u jedinicama nije ni govorilo. Borci uopće nisu upozorenici da bi do ofanzive većih razmjera moglo doći. Cak ni 18. januara, na konferenciji štabova brigada u štabu divizije u Cerovcu kod Bruvna, kad je bila već veoma uočljiva koncentracija neprijateljskih snaga duž pruge Gračac - Gospic - Vrhovine, nije bilo govora o ofanzivi, pa tako ni o zadacima brigade ako do ofanzive dođe. Od svih jedinica 6. divizije samo je jedan bataljon 3. brigade (komandant, oprezni Đuro Radovanac) uoči ofanzive zauzeo borbeni raspored, očekujući napad neprijatelja iz Lovinca.

Neprijatelj je u operaciji »Weiss« angažirao više od 100.000 vojnika, koji su imali zadatku da na području Bihaćke republike unište živu silu vojske narodnooslobodilačkog pokreta, odnosno: »očistiti čitavu zonu... od partizanskih jedinica koje su se tamo ugnijezdile«.⁴⁸⁴ Na zimskim operacijama je inzistirao Hitler. U očekivanju moguće savezničke invazije na Jadranu, za Nijemce je bilo presudno da prije proljeća »očiste zaleđe Balkana«.

Njemačkim i ustaško domobranskim trupama u ofanzivi je komandovao general Rudolf Lüters, a talijanskim i priključenim im ustaško domobranskim i četničkim general Alessandro Gloria.

⁴⁸³Tlsto, 796, 1-6.

⁴⁸⁴Zb. NOR, V/11, 397.

Prvu brigadu je ofanziva 20. januara zatekla u selima između Gračaca i Bruvna. Tu su se rasplamsale žestoke borbe protiv Talijana i četnika, koji su nastupali pod jedinstvenom komandom. Te jedinice, prema uputstvu svog glavnog komandanta, generala Glorie, imale su zadatak da u ofanzivi, koja će »imati karakter metodičnog čišćenja«, dnevno nastupaju »brzinom od 5 kilometara«.⁴⁸⁵ Viša komanda Slovenija - Dalmacija (Superslode, komandant general Mario Roatta) određujući postupak »prema stanovništvu i prema imovini«, svim jedinicama predviđenim za učešće u ofanzivi, naredila je 16. januara da odmah streljaju »sve koji budu uhvaćeni s oružjem u rukama, ili se zateknu, makar i bez oružja, u zoni borbe«. Također je naređeno da »ima da se razore sve kuće iz kojih se može očekivati opasnost«.

Cilj vrhovnih njemačko-talijanskih komandi, čije će trupe u svom sastavu imati i sve raspoložive ustaško-domobranske snage i sve ličko-dalmatinske i hercegovačke četnike, a potom i dio jedinica pod komandom Draže Mihailovića, bila je slobodna teritorija Bihaćke republike - oko 50.000 kvadratnih kilometara. Na toj najvećoj slobodnoj teritoriji narodnooslobodilačkog pokreta Jugoslavije, gdje su bile jedinice 1. hrvatskog i 1. bosanskog korpusa, Četvrte i Pete operativne zone Hrvatske i operativna grupa divizija Vrhovnog štaba, po Hitlerovojoj globalnoj zamisli, što je u konkretni plan pretvorio general-pukovnik Alexander Lohr, vrhovni komandant Jugoistoka, očekivano je da će partizani biti tučeni u dvije faze, a potom - kad »partizanska opasnost definitivno bude uklonjena« - i četnici. U prvoj fazi operacije koja će dobiti naziv »Weiss I« planirano je okruženje i, u okruženju, uništenje jedinica 1. hrvatskog i 1. bosanskog korpusa. Operacija »Weiss I« je vremenski trebalo da traje nepuna dva tjedna: dvije njemačke divizije s ustašama i domobranima prodiru od Siska i Karlovca preko Korduna i Banije u srce slobodne teritorije, pri čemu razbijaju i uništavaju 7. banjisku i 8. kordunašku diviziju, a talijanske divizije 5. armijskog korpusa (»Lombardia«, »Re«, »Zara«) i dijelovi 18. armijskog korpusa (»Sassari« i nepotpuna »Bergamo«) s ustaško-domobranskim bojnama i raznim četničkim grupama, uz podršku zrakoplovnih snaga iz Ljubljane i Zadra, razbijaju i uništavaju primorsko-goranske dvije brigade 5. operativne zone i 6. diviziju u Lici izbijajući preko Une na Grmeč, gdje se spajaju s Nijemcima.

Jedan od ključnih pravaca napada preko Like prema srcu Bihaćke republike usmijeren je od Gračaca preko Bruvna i Mazina na lapačku dolinu, a odатle - u fazi uspostavljanja veze sa SS-divizijom »Princ Eugen« - na Unu (Kulen-Vakuf) i Grmeč (Bosanski Petrovac). Izvršiti to značilo je pregaziti položaje 1. udarne brigade 6. ličke divizije. Štab 1. hrvatskog korpusa će poslije ofanzive, 20. marta, pisati da je tim pravcem - od svih šest pravaca kojima su kroz slobodnu teritoriju Like nastupale neprijateljske snage - nadirala »prva i najjača kolona«.⁴⁸⁶

Okupatorsko-kvislinška grupacija, koja će - nastupajući glavnim pravcem od Gračaca preko Bruvna i Mazina u lapačku dolinu, a srednjim pravcem dolinom Une - pokušati da se probije kroz raspored
Isto.⁴⁸⁷

⁴⁸⁶ AVII, 799, 1-1/2.

1. brigade, bila je pod komandom komandanta divizije »Sassari« generala Berardija. Dio divizije »Sassari« i neke druge jedinice, borbena grupa pod komandom pukovnika Zanottija, priključit će se u Mazinu glavnoj koloni poslije pada Udbine, početkom februara.

General Beradi je u borbe protiv 1. brigade uveo: 2. bataljon 151. puka »Sassari«, 2. bataljon 152. puka »Sassari«, bataljon »Zara«, 26. bataljon bersaljera, 3. bataljon »Bergamo«, 37. legiju crnih košulja, artiljerijski puk i minobacački divizion, te grupe gračačko-kninskih i hercegovačkih četnika.

Pravcem Gračac - Lapac nastupalo je oko 10.000 Talijana i oko 300 četnika. Dijelovi 1. brigade će u jednoj fazi ofanzive zatvarati i unski pravac, kojim je, preko Srba nastupao 15. bataljon divizije »Bergamo« sa 1500 četnika pop-Đujićeve Dinarske divizije i oko 2700 četnika koje je iz Hercegovine doveo Petar Baćović. General Berardi je imao na raspolaganju i talijanske borbene avione zrakoplovne grupe Zadar s aerodroma Zemunik.

Nemamo podatak o brojnom stanju 1. brigade na početku ofanzive. Ali znamo da je 1. brigada imala - po spisku - 6. februara 1284 borca: 1167 drugova i 117 drugarica, a na licu mesta, to jest u borbenom rasporedu, 815 drugova i 96 drugarica. Od 20. januara do 6. februara bit će oko 100 boraca izbačeno iz stroja. Neki od lakše ranjenih su ostali u jedinicama, a mnogi se vraćaju za dva-tri dana. Osim toga, za vrijeme ofanzive jedinice su svakodnevno popunjavane, tako da su na položajima svi muškarci, i mnoge žene, za koje je bilo oružja, iz sela na pravcu neprijateljskog nadiranja. To je zaista bio rat naoružanog naroda. U svakom slučaju, u pet bataljona 1. brigade 20. januara je bilo oko 1000 boraca. Bili su naoružani sa 796 pušaka, 10 mitraljeza, 41 puškomitrailjezom i 4 minobacača. Grupa generala Berardija imala je, uz puške, 126 lakih minobacača, 30 srednjih minobacača, 60 artiljerijskih oruđa i 20 tenkova. Odnos snaga je za 1. brigadu bio vrlo nepovoljan. Ali, postoje nemjerljive relacije: ono što se odnosi na ljudski faktor, i to prije svega na njegov moral i ratnu vještina, na njegovu motiviranost za borbu. Na gračačko-lapačkom pravcu je omjer vojnika 1 : 10, a omjer bacača (da računamo samo ono što je imala i 1. brigada, ne uzimajući u obzir artiljeriju, avijaciju i tenkove) 4 : 156, dok je na ostalim ličkim pravcima odnos vojnika 1 : 5,76, a odnos minobacača 12 : 378.⁴⁸⁷⁾

U operaciji »Weiss«, koja će u našu historiografiju ući kao »četvrta okupatorsko-kvislinška ofanziva«. Prva je brigada, kao i sve jedinice 6. NOU divizije, vodila neprestane danonoćne borbe od 20. januara do 23. februara. Bile su to iscrpljujuće borbe. Talijani i pridruženi im četnici su sve poduzeli da se probiju i od Gračaca preko Mazina i Gornjeg Lapca u dolinu Une, da bi se - sijekući slobodnu teritoriju - spojili s SS-jedinicama, i od Zrmanje i Tiškovca dolinom Une, preko Srba u lapačku dolinu, da bi se u rajonu Boričevca spojili s glavnom kolonom »Sassari«, koja je nadirala preko Mazinske planine. O tim borbama nije malo, i hije rijetko pisano, ali ni u jednom tekstu nije dan cjelovit pregled dejstvovanja 1. brigade. Da bi čitalac shvatio cjelinu zbivanja, dat

⁴⁸⁷⁾ > Dušan Batinica, Četvrta neprijateljska ofanziva i njen tok na području kotara Donji Lapac, zb. Kotar, *Donji Lapac u NOR 1941-1945*, Karlovac 1985, 337.

ćemo pregled dnevnih borbi u operaciji »Weiss« na pravcu Gračac - Lapac - dolina Une (Kulen-Vakuf) navodeći izvorne talijanske dokumente,⁴⁸⁸ kao i dokumente 1. brigade, štaba 6. divizije ili štaba 1. hrvatskog korpusa NOVJ,⁴⁸⁹ te relevantna sjećanja sudionika.

Borbe su vodene neprekidno 34 dana. Prvih 15 kilometara neprijatelj je prešao za pet dana. Jutarnja temperatura je bila oko 20 stepeni ispod ništice, a kako su se borbe razgorjevale tako je postajalo toplije, pa su se 24. januara sniježni počeli topiti, naglo je zaužilo i udarile bujice. Talijani su mogli saobraćati uglavnom samo saonicama, a rjeđe kolima s lancima na gumama.

Izišavši iz grada okruženog bunkerima i pletenom bodljikavom žicom, neprijatelj je desnim krilom nastupao prema Glogovu, a lijevim uz Gračačko polje preko Ljubovića prema Tupalama. Bataljon »Božidar Adžija« je bio iznenađen u Glogovu u koje su Talijani, s 300 četnika upali ujutro rano. Komandantu 5. talijanskog korpusa generalu Gloriji će biti javljeno da je »mjesto Glogovo u plamenu«, a »kolone u napredovanju« da su zaustavljene 5 kilometara sjevernije od Gračaca.

Ispred Deringaja, kuća Radaković, Mandić-Brda i Čanković-Drage borbu su primile čete 1., 2. i 4. bataljona. Talijani su jedino na cesti Gračac - Deringaj bili nešto uporniji. Prvi je talijansku kolonu uočio puškomitrailjezac Jovo Kenjalo, koji je bio u izvidnici. Odstupajući polako prema deringajskoj crkvi, sa još trojicom drugova zadržavao je čelo talijanske kolone dovoljno da se bataljon »Marko Orešković« razvije za borbu. Jovo Kenjalo, o kojem se govorilo i pisalo u džepnim novinama »Marka Oreškovića« da je »živa vatра, zmaj, uzor hrabrosti«, bio je prvi borac 1. brigade koji će u ofanzivi napustiti, zbog zadobijenih rana, položaje.

Uveče 20. januara - javlja štab brigade - »naše su se snage skoncentrisale, izvršile protunapad u kome je neprijatelj odbačen, čime je spriječeno paljenje sela Gubavčeve Polje«.

Drugog dana ofanzive najžešća borba je vođena u Deringaju, dokle se probilo oko 2500 Talijana. Na brežuljak, na kartama obilježen kao kota 616, dijelovi 1. brigade su izveli više napada. Talijani su, prema vlastitim podacima, imali 2 poginula i 16 ranjenih, a tri čete 1. bataljona imale su 3 mrtva i 12 ranjenih. Oko 18 sati neki vodovi 1. i 3. čefte »M. Oreškovića«, pod komandom Perice Marića i Jovice Zorića probili su se gotovo do talijanskih topova, ali u taj mah je od Gračaca stigla motorizirana kolona. Tu kolonu je pokušao zaustaviti vod Jove Batinice, koji je u žestokom okršaju poginuo.

Nešto zapadnije, na Gračačkom polju, u borbu se uključila i četa za vezu. Nekoliko djevojaka, koje su upravo bile prekomandirane iz »Pekiše Vuksana« među veziste, sačekale su grupu Talijana i četnika »na snijegu i brisanom prostoru«. Tu se zatekla Ljuba Plećaš s Janjom

⁴⁸⁸> Zb. NOR, V/11 i V/12; u daljem tekstu ovoga poglavlja neprijateljski podaci su - ako to nije drugačije naglašeno - uzimani iz izvještaja objavljenih u navedenim zbornicima, i to su uglavnom izvještaji štabova armijskih korpusa, a rjeđe* izvještaji ili naredjenja štaba 2. talijanske armije.

⁴⁸⁹> AVII, 419, 34/1 i Zb. NOR, V/13, 212; u dalnjem tekstu ovoga poglavlja, ako to nije drugačije naznačeno, svi su podaci o dejstvima 1. brigade iz tih izvora (izvještaji štaba 6. divizije i izvještaji štaba 1. hrvatskog korpusa).

Jović: »Bilo ih je mnogo. Razmišljala sam da li da otvorimo vatru, ili da ostanemo pritajene. Ipak, da otvorimo. Na naše pucnje, oni su se uskomešali i polegli. Iskoristimo njihovu pometnju i brzo se povlačimo«.⁴⁹⁰⁾ Na nekoliko pucnjeva vezistkinja, »osuta je paklena artiljerijska i minobacačka vatra. Zaštktali su mitraljezi i puške. Međutim, sve je bilo uprazno. .. « No, na žalost, nije baš sve bilo uprazno, jer je jedna topovska granata eksplodirala blizu komande čete za vezu. Poginuo je novi zamjenik komesara čete Nikola Zagorac Kobac, koji je s Ljubom i Janjom iz »Pekiš« prekomandiran u četu za vezu. Zagorca je zamijenio jedan od prijeratnih smiljanskih skojevaca, Dujo Katić.

Trećeg dana ofanzive 2. četa 1. bataljona pod komandom Peje Dubajića je kod Kijana opkolila nekoliko stotina Talijana, ali »uslijed ometanja neprijateljskih tenkova naši borci nisu uspjeli doći ni do kakvog plijena«. Borba kod Kijana je nastavljena i 23. januara. Čete Peje Dubajića i Jovice Zorića su neprijatelja pustile na blisko odstojanje, a onda je neprijatelj tako snažno zasut vatrom da će štab bataljona steći dojam kako je »neprijatelj imao 100 izbačenih iz stroja«. Četa Perice Marića je za to vrijeme napala vod Talijana na Obijaju: »Brdo je zauzeto uz nepoznati broj mrtvih i ranjenih koje je neprijatelj pod zaštitom teških oruđa izvkakao«.

General Gloria 23. i 24. januara izvještava da su sva naselja u koja je ušla talijanska vojska »nađena potpuno bez ljudi, žena i djece« i da nije bilo »njednog zarobljenika«. U jednom od tih izvještaja ipak kaže da su »ustanici i jataci« imali velike gubitke: »101 strelnjan«. Nijedan borac 1. brigade nije tih dana »nestao« niti je bio zarobljen. A budući da »u zonama kroz koje se prošlo« Talijani zapažaju »gotovo potpunu odsutnost stanovnika«, nije sasvim jasno tko su 101 strijeljani »ustanici i jataci«. Talijani su strijeljali, uglavnom, sve seljake zatećene u selima, ali malo koga su zaticali. U Omsici su uhvatili samo Milu Sovilja, starog osamdeset i jednu godinu, i odmah su ga strijeljali, u Gračacu su ubili trinaestogodišnjeg učenika Milana Tintora.⁴⁹¹⁾ Po plijenu kojeg navode talijanski izvještaji za 24. januar, očito je da zarobljeni i strijeljani nisu borci: toga je dana na okupiranom području talijanska vojska našla samo jedan oštećeni puškomitrailjez i 1 pušku.

Narod je s vojskom bježao, s njom izjednačen onoliko koliko se mogla izjednačavati nemoć i moć. Nasilja i nevolje istjeruju ljudi iz kuća, koje će planuti onog trenutka kad u selo uđu Talijani s četničkim vodičima. Izmučen i iznuren, bježeći iz svojih sela tek u trenu saznanja da će se i partizani povući, narod u kolonama hrli prema Mazinu, Tupalama i Klapavicama, u šume, dalje od puteva. Politodjel 1. brigade je u takvoj situaciji obavijestio centralni komitet KPJ da je - uz sve nevolje - »raspoloženje naroda, u ovoj teškoj situaciji, za narodnooslobodilačku borbu jako dobro. On (narod) ne preza ni pred najvećim žrtvama, samo da se udovolji potrebama naše vojske«.⁴⁹²⁾

⁴⁹⁰⁾ Ljubica Plečaš, U četi za vezu 1. brigade 6. ličke proleteretske divizije, *Veze u NOB, ratna sećanja 1941-1945*, knj. 4, Beograd 1981, 152.

⁴⁹¹⁾ Kotar Gračac u NOR 1941-1945, Karlovac 1984, popis palih boraca i žrtava fašističkog terora.

⁴⁹²⁾ Zb. NOR, IX/3, 218.

Petog dana ofanzive, štab 1. brigade je izvršio novi raspored jedinica. Samo 2. bataljon »Pekiša Vuksan« je zadržan na isturenim položajima, u neposrednom doticaju s neprijateljem, a bataljoni »Marko Orešković«, »Božidar Adžija« i »Matija Gubec« su dobili priliku da se barem donekle odmore, utopie i presvuku u selima izvan dometa talijanske artiljerije. Štab divizije će kasnije, analizirajući zbivanja, pisati kako je »neprijatelj ovu priliku iskoristio«, pa »zaobišao lijevo krilo 2. bataljona i preko sela Plečaši ušao u Bruvno«.⁴⁹³ Mogle su se reći i kritičnije riječi. Jer, bataljoni 1. brigade ako tada i jesu bili umorni, ipak nisu već 24. januara, petog dana borbi, bili tako iscrpljeni i nisu pokazivali takav zamor da bi ih bilo neophodno izvlačiti s položaja, naročito ne u situaciji kad je neprijatelj prodro u selaistočno od ceste Gračac - Bruvno, u Kijane i Omsicu, odakle mu je bilo vrlo lako, preko nevisokih brda bruvanskog jugoistoka, upasti u nezaštićeno Bruvno, onda zvano »Mala Moskva«.

Komandant brigade Lazo Radaković je onih dana bio u vrućici. U snježnom nanosu, između Bruvna i Mazina, raspravlja je s drugovima 0 dalnjim namjerama neprijatelja: hoće li prema Udbini, gdje je bio divizijski štab, ili će preko Mazina prema Gornjem i Donjem Lapcu? Nije se bilo lako opredijeliti. Slučaj Bruvna se ne smije ponoviti, ne smijemo ponovo biti zaskočeni! - naređuje bolesni komandant brigade i traži da »začepe« sve prolaze i na sjever od Bruvna, prema Mazinu, i na sjeverozapad, prema Klapavicama, Ondiću i Udbini. Od kote 696, zapadno od Tupaia, iznad neobično lijepe, mjestimično raktama u inju sakrivene Bašinice, preko rudopoljskih zaseoka Savatovići i Krnete, s osloncem na Vodenoj glavi (k. 933), pa odatle dalje preko klapavičkih brda Ljutoč, Stolac i Šolobanica, visokih i do 1147 metara, gdje će danima krvariti 2. i 4. bataljon, nad cestom prema Udbini, i lijevo od ovog rasporeda rastegnutog u smjeru jug-sjever, zapadno od Bruvna, od Mazinske prevjive (k. 819), Urljaja (k. 1183) i drugih visova s istočne strane ceste Bruvno - Mazin, s osloncem na 1285 metara visoki Kozjak na krajnjem lijevom krilu rasporeda, bataljoni 1. brigade su zaposjeli položaje u rano jutro 25. januara. Od krajnjeg desnog boka u Tupalama, do lijevog, na Kozjaku položaji su dugi oko 35 kilometara. S tih položaja bit će nekoliko narednih dana neprestano upućivane bombaške grupe, vodovi ili čete u napad na neprijatelja. »Napredovanje divizije nailazi na otpor na cijelom frontu«, javio je Gloria 25. januara u 18 sati.

Radi lakšeg približavanja neprijateljskim položajima, borci su se redovno zagrtali bijelim plahtama. Zbog toga je od Kotarskog NOO zatraženo »da sakupite na dobrovoljnoj bazi« 230 plahti, jer se »iz iskustva zna da će nam to donijeti ogromne koristi u budućim borbama s neprijateljem«.^{494*} Nemamo podatka o svim prikupljenim plahtama, ali se zna da ih je Zorka Mandić, s Mandića-Brda, iz kuće u kojoj je rođena 1 rasla majka Nikole Tesle, na položaje »Pekiša Vuksana« dovezla 50, a isto toliko je »poslala snaja Rackova Pištića iz Tupaia«.

Šestog dana ofanzive, kad je neprijatelj zauzeo čuke ispred Bruvna, zaposjevši i dominirajući, gologlavci Opčuv, operativni oficir 1. brigade Danilo Damjanović je obavijestio gračački Kotarski NOO da su »naši

⁴⁹⁴ AVII, 419, 34/1.
Isto, 800, 4-7.

borci spremni da neprijatelja dočekaju« i zaustave. Po operacijskom dnevniku se vidi da toga dana borbi nije bilo, ali je na svim položajima bilo teško zbog preniskih temperatura. Ljuba Plećaš je zapamtila kako se »mraz uvlači u kosti« i kako je svaki put za kuriре bio pretežak. A baš nju je zapalo da s rudopoljskih brda odnese izvještaj štabu divizije. Lazo Radaković, uskašljan, s visokom temperaturom, ponavlja kako se »u slučaju opasnosti izvještaj mora uništiti po cijenu života«. Kurirka se mora prokrasti kroz talijansko-četnički raspored; najopasnije je ispod Općuva. »Snijeg je bio do koljena, suh, prilično prohodan«. Od Općuva do Mazinske planine, gdje je zatekla operativni dio štaba 6. divizije, ima gotovo 20 kilometara, cestom. Tek u podne narednog dana Ljuba Plećaš je našla štab, da bi uveče ponovo uzela put pod noge, prema položajima 1. brigade.

Toga dana, u rajonu Klapavica, zapadno od Bruvna, na položajima 4. bataljona, primani su u Partiju borci koji su se istakli u dotadašnjim borbama. Prijeratni skojevac osamnaestogodišnji Tomo Tomljenović, sekretar skojevske organizacije u bataljonu, primljen je sa zamjenikom komesara čete Josipom Bronzovićem i mitraljescem iz Mušaluka, gospičkim pekarom Josipom Bešićem.

Poslije sastanka komunista 1. čete »Matije Gupca«, nekoliko sati prije planiranog napada na neprijatelja na brdu Stolac, stigla je kolona seoskih omladinki. Donijele su dosta kupusa i krompira. A bilo je i smočiva. I kolo je zaigralo, na nesreću igrača. Naime, s opasača šesnaestogodišnjeg Jozice Biljana otkačila se bomba i eksplodirala. Mladi Biljan je na mjestu poginuo, a nekoliko boraca je ranjeno. Uveče toga dana 1. »Gupčeva« četa je imala još više ranjenih, a poginuo je jedan od najzrelijih komunista u bataljonu, zamjenik komesara čete, Joja Arbanas. Izvlačeći mrtvog partijskog sekretara, poginuo je skojevac Aleksi Cvijanović. Gubici su mogli biti i teži, jer se 4. bataljon našao u neprijateljskom rasporedu sam, bez prethodno dogovorene pomoći 2. bataljona »Pekiša Vuksan«. Neće biti prvi ni posljednji put da se poremeti sadejstvo, najčešće, kao i u noći 26. i 27. januara, zbog slabih veza.

Između 25. i 30. januara borbe su vođene nesmanjenom žestinom za čuke slijeva i zdesna cesti Bruvno - Gračac. Prema planu operacije »Weiss«, Talijani su već morali biti ne samo u Mazinu, već i u Lapcu. Svakog jutra počinje njihova artiljerija tući položaje dijelova 1. brigade u rejonu Rudopolje - Klapavice, a onda guste kolone nasreću na rasute zaseoke Obradoviće, Krajnoviće, Radakoviće... Ako atmosferske prilike dopuštaju, u akciji je i avijacija, tako da su Mazin i ostala neokupirana naselja u onom kraju svakog vedrog dana - uzimamo podatak iz Glorijinih izvještaja - »bombardovana, mitraljirana i tučena malim bombama«.

Glorija je uveče 26. januara javio pretpostavljenima da su dijelovi divizija »Sassari« i »Re« na pravcu Gračac - Lapac ponovo palili sela; on kaže »partizanske centre«. Ujutro 26. januara dva bataljona bersaljera su pokušala odbaciti prema snježnim visovima Resnika bataljone »Pekiša Vuksan« i »Matija Gubec«, a 15. bataljon bersaljera je, »dolazeći iz Zrmanje, izvršio napad na Srb, ne naišavši na jači otpor«. Taj prodor Talijana s četnicima, koje Glorija u svom izvještaju 27. januara ne spominje, do Srba, mogao je biti sprječen da je bilo više sadejstva snaga

1. bosanskog korpusa, Ličkog odreda i 1. brigade. Tek kad štab 6. divizije shvati kolika opasnost prijeti od mogućeg prodora neprijatelja dolinom Une prema Lapcu i Kulen-Vakufu bit će na taj sektor, kao podrška bataljonima Ličkog odreda, poslan bataljon »Božidar Adžija«. No, do pomjeranja »Božidara Adžije« će doći tek u februaru. Onog dana kad su čete 15. bersaljerskog bataljona prodle u Srb, »Božidar Adžija« je dijelom svojih snaga neuspješno napadao Talijane na Zbornjači kod Bruvna »Adžija« je imao 5 ranjenih.

Na brdima Opčuv i Stolac, između Bruvna i Klapavica, borba je 27. januara vođena treći dan zaredom. »Dejstvujući odredi«, po Gloriji, našli su prilikom napada na Krajnoviće i Radakoviće »na jako protivdejstvo koje je dolazilo sa Stolca«.

Stolac i Opčuv su držali dijelovi »Pekiše Vuksana« i »Matije Gupca«.

»Marko Orešković« i »Božidar Adžija« su bili frontalno raspoređeni - na visove oslonjeni - prema Mazinu. Dijelovi »Matije Gupca« su upućeni iza čela talijanske kolone, na cestu Gračac - Bruvno, kako bi stalnim napadima iz zasjede stvarali nesigurnost kod neprijatelja i primoravali ga da komunikaciju osigurava velikim snagama. Za te akcije »Matije Gupca« komandant 18. armijskog korpusa general Spigo će u izvještaju reći da su bile učestale u rajonu kote 756, kod Bruvna, i da su ih »odbili dejstvujući odredi u akciji«. U izvještajima 1. brigade i 6. divizije spominje se zasjeda postavljena 28. januara, kad je 3. četa 4. bataljona pod komandom dvojice domišljatih i hrabrih starješina Nikole Dukića i Dane Rubčića »sačekala kolonu neprijateljske vojske«. Treća četa je izgubila trojicu boraca. Poginuo je i uistinu hrabri komandir Nikola Dukić; 9 boraca je ranjeno.

U noći 27. i 28. januara neprijatelja na brdima sjeverno od Bruvna napadale su sve čete 1. bataljona i četa »Božidara Adžije« s komandrom Danom Diklićem, koji je žustrinom i borbenošću nastojao da pred borcima sakrije teret svojih pet decenija života. Klin napada bio je usmjeren na Zbornjaču, gdje se - bit će javljeno štabu divizije - »istakla I četa bataljona 'Marko Orešković' kao i partizani Čubrilo Vlade, Uzelac Đoko, Zorić Luka i Krajnović Rade«, te posebno kurir 3. čete Mile Obrađović, »koji je kroz najveću vatru prenosio naređenje svoga komandira (Jovice Zorića) i izvještaj natrag od jedinice«.

Komandir pohvaljene čete je bio Perica Marić, a komesar Božo Pavićić.

Plijen na Zbornjači je bio velik.

Ujutro 28. januara Talijani su ponovo zauzeli Zbornjaču.

Uveče 28. januara, kad se smrklo, Zbornjača je ponovo napadnuta. U akciji je bila samo 1. četa 1. bataljona. Vodnici Nikola Đurđević, Vlade Čubrilo, koji je upravo bio zamijenio Bogdana Kokotovića (ranjen na bruvanjskom Bijelom brdu), i Mile Desnica nastupaju prema lukavu smisljenom planu Perice Marića. Talijani, po svoj prilici, očekuju napad. Zato je četa oprezna, u plahtama. Dogovoren je da se na vrh Žbornjače ispne samo 1. vod. Pred bombašima prednjači vodnik Vlade Čubrilo. On zna svaku stopu Žbornjače, kuća mu je nedaleko. Delegat voda, dugački Milan Rađenović, na lijevom je krilu, a Mile Cvjetković na desnem. Iza vodnika Čubrila oprezno puži uz brdo po snijegu Đoko Uzelac

Durhauz, pa Rade Krajnović Krajina, četiri Zorića, braća Luka i Đuro, te Đuro Palasijin i Vajo Mazinjanin, Bogdan Bolta, Dragan Lukić, Stanko Bulj, Dragan Pećanac Drajsan... Svi su ti mladići lišeni straha, ili ga potiskuju snagom svijesti, jači od njega, izuveni, u vunenim cokljama, s torbicama punim bombi. Koliko god su bili oprezni, promrzli talijanski stražari (bilo je 11 ispod ništice) nisu osjetili ni opazili bombaše sve dok Vlade Ćubrilo nije bacio prvu bombu uz prodorni kliktaj:

- Zive hvataj!

Posada bersaljera sa Zbornjače ponovo je najurena u bijeg. Kad su se natisnuli niz zasneženi stranik Zbornjače, zasuli su ih kratki, dobro usmjereni ubojiti rafali mitraljezaca Milana Čalića i Ilije Buića, koji je prethodnog dana, još nezaliječenih rana s Raduča, pobjegao iz bolnice i odmah pograbio mitraljez. Luka Zorić je u letu uhvatio talijanskog podoficira, ali je u taj mah ranjen u nogu. A poginuo je Dragan Lukić, o kojem će za krntijaške »pokretne zidne novine« Đuro Vještica »složiti« pjesmicu ushićenja i leleka.

Sabijeni u Bruvno i duž ceste Gračac - Bruvno, Talijani su ujutro 29. januara od svoje armijske komande dobili naređenje »da se što prije zaposjedne raskrsnica Gornji Lapac, a zatim Kulen-Vakuf«, kako bi se »spriječilo povlaчењe ka jugu pobunjeničkih formacija koje su tučene na sjeveru«. General Roatta je od generala Glorije tražio da »treba pogurati kolonu divizije 'Sassari' preko Mazina i desnu kolonu divizije 'Re' preko Udbine i Donjeg Lapca ka Gornjem Lapcu, odakle će biti lako nastaviti ka Kulen-Vakufu«. Odmah je uslijedio napad iz Bruvna prema Mazinu. »Oko 16 časova«, javlja Glorija, »isturena kolona stigla je do Mazina«.

Talijani su prosuđivali da »snage, suprotstavljeni koloni 'Sassari', između Šolobanice, k. 818 i Urljaja dostižu do 5 bataljona«. Gloria je smatrao da će s tim snagama izići na kraj njegova četiri bataljona – tri s tenkovima uporno nadiru prema Mazinu, a jedan je potiskivao lijevo krilo 1. brigade prema Klapavicama. Na lijevom krilu brigade najžešća borba je vođena za Opčuv. Artiljerija je naprsto izorala vrh brda. Na Opčuvu je 2. bataljon imao 3 mrtva i 8 ranjenih. Kovač Pero Ljuština, koji je poslije odlaska Stevana Opsenice iz štaba raspoređen u 2. četu »Pekiše Vuksana« za delegata, pamti da su na Opčuvu poginuli zamjenik komesara bataljona Miloš Graovac Staljin, komandir 2. čete Đurika Potkonjak i kurir Orelj.⁴⁹⁵⁾ Četvrti naveden u brigadnom zbiru poginulih

⁴⁹⁵⁾ Pero Ljuština Kurir sjeća se borbe na Opčuvu kao »jedne od najtežih u ofanzivi.. Komandant Palija pored mene, legao, osmatra, bodri nas. Malo ranije čitane su nam vijesti o herojskim borbama Crvene armije u Staljingradu. Svakog dana su nam dolazile 'Dnevne vijesti': štampane u našoj štampariji na Bijelim potocima. Dan-dva ranije imali smo bataljonsku konferenciju. Bili su i Lazo Radaković i Srdan Brujić, i iz Politodjela Ilija Mugoša. Tada smo iscrpno informirani o ofanzivi i o narodu iz naših sela: gdje je, kako mu je. Lakše je čovjeku kad zna da su mu najmiliji sklonjeni... Opčuv ore artiljerija. Palija se smije, takav je on bio, bez straha, Neće, veli, grom u koprivu. Ali bogme hoće u moju cipelu. Geler mi odvali don. Čitavu sam ofanzivu prevadio uglavnom bos. Poslije artiljerije, navalili bersaljeri. Odbijemo taj napad. Uto, eto cura iz Rudopolja. Dobro nas hrane, kupus sa slaninom. Predveče, ponovo, tuče artiljerija. Od jedne bacačke mine pogibe Staljin, a moj dobri drug, najbolji komandir čete, Đurika Potkonjak, sav izranjavam, a pri svijesti, daje mi neke sitnice da ih predam njegovoj sestri Jeleni; uskoro je umro. Talijani ponovo napadaju. Manevriram s vodom. Vidim kurira Orelja, dovikuje nešto; pogodi Tma u glavu, odvali mu desnu stranu...«

29. januara bio je komandir čete u Mitraljeskom bataljonu, Ivan Milković. O komandirima Milkoviću i Đuriki se dugo pričalo kao o borcima izuzetnih kvaliteta. A vrebački Staljin, gospički gimnazijalac Graovac, mada u bataljonu nešto duže od mjesec dana, stekao je ogroman ugled i simpatije. Bio je to iskonski dinarski tip ličnosti, od onih koji nikad ne ostaju ni kod jedne zamisli i ni kod jednog djela ustrajnošću manje maštovitih. S Miloradom Miščevićem prenosio je i po selima ličkog Srednjogorja sijao komunističko sjeme, uspješan kao i u svim poduhvatima. Zbog Staljinove smrti, a i zbog smrti komandira Burike, Gojko Milekić, komesar 2. čete, školarac kojeg su više zbog malo godina i dječje umiljatosti nego zbog rasta zvali Mali, kasnije je govorio kako je 29. novembar »u čitavoj ofanzivi najcrnji dan za naš bataljon«.

Za zamjenika komesara bataljona postavljen je iskusni komunist Antun Borić Tuna. Umjesto njega, dužnost zamjenika komesara u 5. mitraljeskom bataljonu povjerena je Jovi Čopiću. Jovo Ivančević Jelen, jedan od onih koji su se redovno isticali u svim borbama, postavljen je za komandira 2. čete 2. bataljona. Miloš Đaković, koji se upravo vratio iz bolnice, preuzeo je, umjesto pогinulog Milkovića, komandu čete u Mitraljeskom bataljonu.

Talijanske komande u svim izvještajima navode nevjerovatno velike brojve poginulih, ili zarobljenih pa streljanih partizana. Tako su stvarali lažnu sliku o svojim »velikim pobjedama. Sigurno je da u januarskim borbama između Gračaca i Mazina ni jedan borac 1. brigade nije pao u neprijateljske ruke. Ali bilo je, uglavnom u Bruvnu, nekoliko zarobljenih civila. Ne zna se da je od zarobljenih itko pošteđen, mada Gloria piše: »4 zarobljena i streljana, zarobljena i internirana 23«. Pouzdano se zna da su, odmah poslije dosta neočekivanog upada Talijana u Bruvno, uhvaćeni i strijeljani, kao »opasni komunistički banditi«, Spiro Čubrić (rođen 1896), Milica Čuturilo (1881), Soka Krajnović (rođena 1928, zapaljena u kući u Bruvnu), Jovo Obradović (1875) i Petar Radaković (1886).⁴⁹⁶⁾

U Mazinu su Talijani zarobili jednog od bruvanjskih izbjeglica, pederetogodišnjeg Nikolu Dragosavca. Odmah je strijeljan. Osim njega, strijeljani su i uhvaćeni Mazinjani: Mile Babić (1875), Marija Kovačević rođena Medić (1880), Savo Mandić (1889), Đuro Vojnović (1878) i Milica Vojnović (1923).

U rajonu Bruvna tri napada na rastegnutu talijansku kolonu izvele su čete »Pekiše Vuksana«. Takvi napadi su već postali običaj. Nije bilo noći a da između Bruvna i Mazinske planine na nekom mjestu ne zagrme bombe. To je uveliko iscrpljivalo snage 1. brigade, ali je još više remetilo planove talijanske komande, koja je stalno imala osjećaj da je njena kolona duž puta Gračac - Mazin strahovito ugrožena.

Petnaestak kilometara sjevernije, tamo gdje su se zaustavila tri talijanska oštećena tenka, špicu talijanske kolone je zaustavljao bataljon »Božidar Adžija«. Na čelu sa Dmitrom Zaklanom i s novim komesarom Brankom Damjanovićem, koji se vratio iz bolnice, i primio dužnost od Boška Šnajdera (povučen u štab divizije) 3. bataljon »Božidar Adžija«

^{496>} Jovo Popović i Mladen Paver, *Bijela Operacija*, Arena br. 380, Zagreb 1968; pismo Milana Radenovića od 12. 12. 1967; autorska zbirka.

je imao sve više uspjeha. Na Škorića-brdu, to jest na južnim padinama kote 1064, koja se oko 500 metara diže nad mazinskom kotlinom, bio je raspoređen vod dvadesetgodišnjeg delegata Mirka Laskovića, koji je, ne stigavši zbog ofanzive završiti politički tečaj na Udbini, prekomandiran iz »Pekiše Vuksana« u »Božidar Adžiju«. S vodom je bio i zamjenik komesara čete Dane Ostović. Vodnik Pave Marković je prethodnog dana ranjen. Laskovićev vod je odbijao tri talijanska juriša; svaki put je vod iz obrane prelazio u kontranapad. U trećem kontranapadu je poginuo Dane Ostović, mladić velike hrabrosti, prokušani komunist, omiljen među borcima. Osim Ostovića, u izvještaju komandanta bataljona posebno će biti spomenut delegat Lasković, koji se »istakao i zarobio Talijana i pušku«.

Na žalost, izvještaji su krajnje škrti u podacima o pojedinačnim, pa i grupnim podvizima. U njima je naznačeno samo ono najosnovnije, a ponekad i to tako da je jedva moguće rekonstruirati položaje i bitne relacije. Tako se tek iz štarih zapisa sačuvanih u »džepnim novinama« može saznati kako je mitraljezac Milan Čalić na Šalabanici, sačekavši kolonu Talijana, unio »pravi rusvaj u kolonu kokošara, a njemu ništa«, ili kako je pomoćnica mitraljesca u »Matiji Gupcu«, Milka Matić, »izvukla i ranjenog druga mitraljesca, i zaustavila bandu, pa hrabro poginula«. Nema u izvještajima ni imena Luke Krtinića (zvali su ga Mali Luka) iz Paklarića, koji je zarobio minobacač i odmah se iskazao kao »najbolji minobacačlija u čitavom bataljonu«. I o Smilji Vojnović, iz bruvanjskog Gaja Vojnovića, ima podatak samo u »pokretnim zidnim novinama«: kako su ona i njen susjed, Jovo Bulj zarobili tri Talijana... U izvještajima je sačuvan podatak o tome kako je kod Škorića-brda »na cesti bio postavljen protukolski top, koji je oštetio tri tenka«; nema podataka o topdžiji, a sigurno je da je to bio jedan od trojke: Viktor Ostojić, Nikola Marić ili Dane Pavlica Brodar.

U prvih dvanaest dana ofanzive, do kraja januara, šest talijanskih bataljona strijelaca i puk artiljerije, podržavani avionima, s četnicima u izvidnicama, prodriši su 25 kilometara na sjever od Gračaca. Da su uspjeli izvršavati plan, bili bi već na Uni, da bi se na padinama Grmeča, između Petrovca i Bihaća, spojili s desnom kolonom SS divizije »Princ Eugen«. No, u štabu brigade nisu bili zadovoljni ni takvim uspjesima. Nije pri tome uzimano u obzir da je konfiguracija tla duž ceste Bruvno - Mazin takva da je nadmoćnijeg neprijatelja bilo vrlo teško duže zadržati. Tu nema pogodnijih prirodnih prepreka kakve su se ispriječile oko ceste sjeverno od Mazina. Ozbiljan propust učinjen je prije pada Bruvna, kad je štab brigade »podcenio neprijateljske snage i ostavio na položajima samo jedan bataljon, što je neprijatelj iskoristio i relativno se brzo dočepao Bruvnu«.⁴⁹⁷

U prvih 12 dana borbi, do kraja januara - prema sačuvanim izvještajima - brigada je imala 10 poginulih i 66 ranjenih. No, ne čini se da su to potpuni podaci; nisu potpuni barem kad je riječ o jednom tragičnom događaju u Klapavicama, kad je - 27. ili 28. januara - komandiru 2. čete »Matije Gupcu« Mili Glumcu s opasača pala bomba proizvedena

^{4C11} Nikica Pejnović, Dejstva divizije u zimskoj operaciji početkom 1943, Zb. VI proleterska divizija, Zagreb 1964, 104.

u Drvaru. Komandir Glumac je poginuo, a komesar čete Mile Javorina Papica i njegov zamjenik Nedjeljko Pavlović su ranjeni. Za komandira je postavljen Damjan Mileusnić, a za komesara Radica Popović.

Prema talijanskim podacima, kolona koja je nastupala pravcem Gračac - Brувно je od 20. do 31. januara imala 74 poginula, 165 ranjenih i 14 nestalih. Podatke o četničkim gubicima nemamo.

Oslanjujući se na dominantne visove, cesti Gračac - Mazin slijeva i zdesna, Talijani su, potpomagani i vučipoljskim i domaćim četnicima, koji su znali svaku stopu, svaki čuvik, zaposjeli i zapalili gotovo sve zaseoke Tomingaja, Deringaja, Kijana, Gubavčevog Polja, Glogova, Bruvna, Rudopolja, Klapavica i Mazina. Narod je u organizaciji narodnooslobodilačkih odbora, skojevaca, Ujedinjenog saveza antifašističke omladine, Antifašističkog fronta žena i izuzetno savjesnih pionirske čete, slijedio inicijativu Partije i, sklanjujući sve ispred neprijatelja, povlačio se duboko u šume Plješevice iznad Mazina i u resničke zemunice zapadno od Klapavica. Jedinice 1. brigade postupno su se povlačile uz aktivnu obranu. Udarne grupe i čete su svake noći napadale na talijanske položaje po svim čukama između Mazina i Bruvna. Takve prepade, nekad izvođene s ciljem da se obnove zalihe municije i otme hrana, a nekad samo radi uzinemiravanja neprijatelja, uvijek sa znanjem da se je do jutra neophodno povući, najčešće je predvodio komandir 1. čete 1. bataljona Perica Marić, čovjek nevelikog rasta, a silovit i snažan, nesavitljiv karakter i pomalo prijek, mada, sam je to znao reći, »udža biti i poslušan«. On ni jednom, predvodeći te noćne bombaške napade, nije postrojio četu i nije naredio vodovima da ga slijede; s Pericom su mogli samo dobrovoljci. Ulogoreni na čukama, pod šatorima i oko velikih vatara, Talijani su s pojačanim stražama čekali da noć mine, nikad sigurni, ali i uz sve to bdijenje, Perica ih je zaticao nepripremljene za njega i njegove bombaše. Oni su, u priglavcima i cokljama, redovno bez cipela, da snijeg ne zaškripi, plahtama zagrnuti, da se u omrkloj bjelini ne razaznaju, taho, zemlji priljubljeni, puzili po nekoliko stotina metara, da bi se javili grmljavnom eksplodiranih bombi tek kad bi se došuljali sa svim do vatara i šatora:

- Nagari! Žive hvataj!

Kad su Marićevi bombaši prvi put napadali Gradinu nad Bruvnom, bio im se priključio i jedan od najmlađih u brigadi, od kragujevačke puške manji, Zdravko Lončar, gospičko siroče, kojemu su komšije, povampirivši se u ustašluku, ubili roditelje i najstarijeg brata.⁴⁹⁸ Srednji njegov brat, Maniša, i on su se sklonili u Divoselo, kod ujaka. Odatile je Maniša s »Pekišom Vuksanom« otiašao u 1. brigadu, pa potom u četu za vezu, a Zdravko je početkom 1943. godine napustio Divoselo, gdje je do tada bio komandir čuvene pionirske čete, koja je bila u sastavu Ličkog partizanskog odreda. U brigadi, Zdravka je, kao i brata mu Manišu, zapala dužnost kurira štaba 5. mitraljесkog bataljona. Jovo Bursać, mudar i iskusni komandant bataljona, dječaka je čuvao kao što bi čuvao i sina, ali mu je - reći će o dvadesetpetogodišnjici operacije »Weiss« novinarima »Arene« - povjeravao i rijetko teške kurirske zadatke kao što

⁴⁹⁸ O pokolju u Divoselu i Gospiću, vidi: Milan Basta, *Rat je trajao 7 dana duže*, Zagreb

bi ih i sinu povjeravao, da mu se ne zamjeri za privilegije. Jovo Bursać se sjeća da je Zdravko bio s bombašima i u napadu na Zbornjaču i u napadu na 972 metra visoki Opčuv, golog, oblog vrha brdo nad raskršćem Brувно-Udbina, Brувно-Mazin. Bursać to pamti i po činjenici da je mališana strogo ukorio, jer mu - zbog kurirskih zadataka - nije bilo dozvoljeno da se junaci među bombašima.

Dva naredna tjedna, do 14. februara, kad Talijani konačno - tek sedam dana poslije spajanja njemačkih kolona koje su prodrle u Bosanski Petrovac sa sjeverozapada preko Bihaća i sa sjeveroistoka od Sanskog Mosta i Ključa, kad je zaključena prva faza operacije »Weiss« - izbjiju u Kulen-Vakuf, da bi iz njega odmah pojurili natrag, i to u katastrofu, položaji će ostati na istim kotama, na Plješevici, iznad ceste i mazinskih zaselaka. Istočno od ceste, između Mazina i lapačkog sela Dobrosela, na Kuku, Rašetinoj strani, Zavišića-vršini, Jasenovom vrhu, Lumbardeniku, Škorića-brdu, Mazinskoj planini i Ilića kosi, u nenačetim šumama jela i smrka, po isječenim bespućima, s čukama visokim od 800 do 1278 metar, i zapadno od ceste, između Mazina i udubinskog sela Visuć, po šumama 1591 metara visokog Kremena, na Ravnoj draži, Javorniku i Zušleševici, ispred planinskih zemunica u kojima su zeble izbjeglice iz zapaljenih sela, pet bataljona 1. brigade su krvarili nastojeći da izdrže onoliko dugo koliko to bude potrebno jedinicama Grupe divizija da se pod komandom Vrhovnog štaba povuku s Centralnom bolnicom prema Drvaru i Glamoču, bez opasnosti da budu napadnuti s lijeve, ličke obale Une. To je vrijeme kad divizije 1. bosanskog i 1. hrvatskog korpusa, bez 7. banjiske divizije, ostaju u okruženju, odlučne da vežu glavninu okupatorsko-kvislinških snaga angažiranih u operaciji »Weiss«.

Njemačke komande su bile nezadovoljne sporim nastupanjem Talijana. Trinaestog dana ofanzive, kad njemačke divizije »čiste« Grmeč, generali Lohr i Lieters su opetovano tražili od Roatte, odnosno od njegovog nasljednika Robottija, da naredi divizijama »Sassari« i »Re« da brže »nastupaju sa svoje obadvije kolone do raskrsnice Koviljača« na Grmeču. Glorija je obećao Roatti da će učiniti »što je moguće«, ali, eto, baš tad su ponovo »odredi u akciji« zaustavljeni »napadom u Bajićima, Mazin«. Zapravo, 1. februara Talijani su izveli napad prema Rašetinoj strani, istočno od centra Mazina, iznad crkve i groblja, gdje su položaje držale čete »Matije Gupca«. Prethodnog dana dužnost političkog komesara bataljona je primio Jovo Grubišić. On i komandant Mile Počuća su dobro sarađivali, mada je u pomalo usovnoj naravi komesara Grubišića ponekad bilo nepotrebne samosvojnosti, što će »amortizirati« uvijek pribrani, krajnje partijni Milan Pavičić. Četvrti čovjek u štabu, zamjenik komandanta, Jovo Prodanović bio je snažna podrška harmoniji štaba i cjelini bataljona. Iako je »Matija Gubec« imao najmanje borbeno iskustvo, prvih tjadana u ofanzivi je pokazivao zamjetne uspjehе. Braćeći Raštinu stranu, 4. bataljon je 1. februara s dvije čete, pod komandom Petra Uzelca Zele i Damjana Mileusnića, u povoljnem momentu prešao u kontranapad i gonio neprijatelja sve do Bajića.

Čelni klin divizije »Sassari« bio je ojačan tenkovima i motorizacijom. Ispred nekoliko tenkova, koje su pratili kamioni, puni vojnika, lijevo i desno od serpentinaste ceste što se isukuje iz Mazina preko Ma-

zinske planine, bila je raspoređena 1. četa Mitraljeskog bataljona. S tom četom je bio i komandant bataljona Jovo Bursać i zamjenik političkog komesara Jovo Čopić. Ostale čete su bile na položajima »Marka Oreškovića«, »Pekiše Vuksana« i »Božidara Adžije«. Mitraljesci su pustili tenkove da uđu u zasjedu, a onda ih zasuli i rafalima svojih mitraljeza i bombama. Bilo je i nešto flaša sa zapaljivom smjesom.

Zaštićeni vatrom svojih mitraljezaca, talijanski tenkisti su iskočili iz zapaljenih tenkova i poletjeli prema svojoj pješadiji. Tek kad je pala noć, do oštećenih tenkova se probila četa Petra Uzelca Zele i Andrije Špoljarića. Dva tenka su oštetili tako da ih više neprijatelj nije ni poušao upotrijebiti, a jedan tenk je izvučen i sakriven u šumi.

General Roatta je 2. februara obavijestio Lohra da je divizija »Sassari« opetovano »dobila naređenje da zauzme puteve za Gornji Lapac i Kulen-Vakuf«, da je »jutros započeo pokret za Gornji Lapac« i da je mazinska kolona »pojačana sa nekoliko bataljona«.

Od najisturenije tačke koju su Talijani dosegli do 2. februara (zaselak Bajići) do izlaska iz plješevičkih klanaca u lapačku dolinu, to jest do Gornjeg Lapca, ima 12 kilometara cestom koja je sva u serpentinama. Da bi zauzeli kotu 980 iznad Bajića, Talijani su - podatak je iz Glogorijinog izvještaja - »morali savladati znatan otpor«, pri čemu je poginulo 8 vojnika i 2 oficira. Klin talijanskog napada je bio usmjeren na Zavišić-vršinu. Tu su položaje držali krntijaši. Neprijatelj je pušten na blisko rastojanje, a onda je tučen s bokova i fronta. U ponovnom pokušaju Talijana da se probiju dolazi do sudara i borbe prsa u prsa.

Jedinice »Božidara Adžije« su ponovo u roku od dva dana imale sudar s pješadijom i jednim tenkom na cesti na sjevernom izlazu iz Mazina. U divizijskom izvještaju spominje se 3. četa, koja je »uspjela izvući iz tenka dva mitraljeza, 2000 metaka, dva pištolja...«, a navečer »i sam tenk je izvučen, u kojem je nađen ubijen 1 oficir i 1 vojnik«. Tom četom su komandovali Petar Lolić i Dane Rubčić.

U noći 2. i 3. februara na više mjesta su napadani talijanski položaji. Prema talijanskim podacima, »napadi izvršeni noću trećeg na naše položaje potpuno su odbijeni«, uz gubitke od 1 poginulog, 8 ranjenih i »nekoliko smrznutih«. Naredne noći napadi su ponovljeni. Prema Talijanima: na koti 980 »odbijen je novi napad uz gubitke od mrtvih 6, ranjenih 51, od toga 4 oficira«. U tom napadu je sudjelovalo 6 četa, po dvije iz 1, 2. i 3. bataljona. Začudo, nije uočeno da su Talijani imali velike gubitke.

Poneseni postignutim uspjehom prethodnog dana, bataljoni 1. brigade su uvečer 3. februara napadali utvrđene položaje sjeverno od Bajića i Končara. Pokazalo se da više uspjeha postižu manje grupe bombaša. Komandant brigade Lazo Radaković sutradan je štabu divizije poslao izvještaj, čiji će dio 28. februara štab korpusa prenijeti u svom izvještaju Glavnom štabu.

»Napad nije uspio zbog zamorenosti ljudstva i solidno utvrđenih neprijateljskih položaja... Na našoj strani bila su tri mrtva i devet ranjenih boraca. Među poginulima je i zamjenik komandira 3. čete I bataljona drug Ilija Obradović, najsmjeliji i stalni bombaš u svim akcijama«.

Uz dvadesetdvogodišnjeg Iliju Obradovića, goropadnog i samosvoj-nog momčinu stasalog na ispašama i u šumama Čemernice i Stražbenice, poginuo je i komandir voda Vlade Čubrilo s Mazinske previje, dva-desetgodišnjak, tek primljen u kandidatsku grupu KP, i bombaš, i smion baš kao i Obradović. Tako je 1. vod 1. čete »Marka Oreškovića« od početka ofanzive napustio i treći vodnik. Prije Čubrila, kod Derin-gaja je poginuo 22. januara dvadesetsedmogodišnji žandar iz Kunovca Jovo Batinica. Od Batinice vod je preuzeo kosinjski partizan Bogdan Kokotović, koji je u »Marka Oreškovića« došao krajem jula u Kunić-Selo. Kokotović je teško ranjen u napadu na Bijelo brdo kod Bruvna. Tada su bili ranjeni i Rade Varićak, Milan Panjković, Dušan Ciganović, Mićo Ožegović... Ranjen je i od rana umro Rade Pilipović...

Poslije Čubrila, za vodnika je došao Lazo Čanak iz srbske Podstrane, a i on će ubrzo biti ranjen na Zuleševici.

Kad su poginuli Ilija Obradović iz 3. i Vlade Čubrilo iz 1. čete, zamjenik komandira 1. čete Nikola Đurđević i komesar Božo Šijan su dva puta vodili protivjuriš da bi izvukli sve ranjene i pale drugove. Delegat voda Milan Rađenović piše da je »mitraljez izrešetao ranac na leđima komandira Đurđevića, rafal mu presjekao remenje, a komandiru ništa; neće metak u našeg komandira«.⁴⁹⁹¹

Toga dana Glavni štab Hrvatske reorganizovao je komandovanja jedinicama, koje su ostale u obrani slobodne teritorije na Plješevici, između Frkašića i Mazina, odnosno između Udbine i Une. Formirane su tri obrambene zone. Sjeveroistočni prilazi slobodnoj teritoriji, pravac Bihać - Nebljusi - Lapačka dolina, gdje je pritisikivala zapadna kolona SS divizije »Princ Eugen«, kao prvi sektor, povjeren je Osmoj diviziji - komandant Vlado Ćetković, komesar Artur Turkulin. Na tom sektoru položaje su držale dvije kordunaške brigade, 5. i 15. Plješevicu su, od Bunića i Korenica, branile dvije primorsko-goranske brigade, bataljon Kordunaša i 2. lička brigada, koja će biti odsječena u rajonu Krbavice, nastavljajući izuzetno žilavu borbenu aktivnost u zaledu neprijateljskog rasporeda. Komandant drugog sektora bio je pomoćnik komandanta Glavnog štaba Đoko Jovanić, a komesar Šime Balen. Iznad Frkašića, u Bijelim potocima, u elektrificiranom drvenom »gradu« ličkih partizana, bio je CK KPH, Glavni štab, bolnica, štamparija... Sve vrijeme izlaze »Vijesti« na položaje stižu svakog dana.

Prva brigada, s Trećom ličkom i s dva bataljona Ličkog partizanskog odreda, činila je treći sektor. Slobodnu teritoriju južne Plješevice i Lapačke doline jedinice trećeg sektora štite na prilazima od Udbine, Gračaca i Srba. Trećim sektorom komanduje štab 6. divizije; komandanat je Srećko Manola, a komesar Rade Žigić.

U štabu 1. brigade, koja je opstala na najtežem pravcu, male promjene: učestalo kritikovani komesar brigade, Srđan Brujić (za pretpostavljene previše tašt i, ako je suditi prema Žigićevim ocjenama, »nije zadovoljio kao komesar brigade«, pa iako »pouzdan i odan«, u štabu divizije su smatrali da »nije odgovoran«),⁵⁰⁰¹ povučen je u štab divizije na dužnost šefa propagandnog odsjeka. Za novog političkog komesara, kao

⁴⁹⁹¹ Pismo Milana Rađenovića, autoru 17. 4. 1975; autorska zbirka.

⁵⁰⁰¹ AVI 1961 31—13/4.

v. d. postavljen je jedan od srbskih Žedničana, Branko Desnica, koji je po zadatku Partije i štaba Grupe ličkih odreda u proljeće 1942. godine iz »Marka Oreškovića« prekomandiran za komesara »Biće Kesića«. U vrijeme mazinskih borbi dvadesetdevetogodišnjak, Branko je bio zreo komunist, odlučan karakter, u svemu kadar da poneše ne uvijek lako-nosivu mnogostruku funkciju komesara.

Kad je brigada »zalegla« u plješevičke šume, u snijeg ukopana, po-četkom februara, prema sjećanju ondašnjeg komesara 1. bataljona Nikice Pejnovića, osim što je izvršena reorganizacija komandovanja, »bile su preduzete i druge mjere, sračunate na konsolidaciju naših položaja i na pripremu jedinica za daljnje borbe«.⁵⁰¹, Obavještajni oficir je po svim četama organizirao dinamičniju izviđačku djelatnost s nepresta-nim osmatranjem neprijatelja. Tada se jedinice počinju ukopavati, što će se pokazati značajnim. Tako je na zaposjednutim položajima dolazilo do upornije obrane i do smanjenja gubitaka. Tih dana sve jedinice su popunjavane. Svi dorasli za pušku iz zbjegova, kojih je bila puna Ma-zinska planina, uključuju se u borbu. Zarobljenog oružja je bilo uglav-nom dovoljno. U jedinice su uključeni i komunisti ili skojevci, do tad angažirani na radu u pozadini, kao i svi borci iz vojnopozađinskih ustanova.

Dva dana je početkom februara padaо snijeg, a onda su zaredale velike mrzline. Na Mazinskoj planini je ponovo temperatura pala oko 15 ispod nule. A vedro je, tako da talijanska avijacija »zasipa malim bombama i mitraljira Gornji Lapac, gdje je primijećeno mnogo kola u zastanku«, a tukli su i kote 1229 (Ilića kosa) i 1278 (Jasenov vrh), »oda-kle je dejstvovala protuavionska obrana, koja je pogodila avionek«, javlja Gloria. U tom izvještaju je i podatak o rasporedu jedinica divizije »Sa-ssari« u 23.15 sati 5. februara:

- iznad Bajića, kota 980, nad lapačkom cestom, gdje se odvaja staza za Dobroselo, bio je 2. bataljon 152. puka;
- između dobroselske staze i ceste za Lapac, istočno od kote 980, na 1064 metra visokom i bešumnom, tek mjestimično sitnogoricom ob-rasлом Škorića-brdu bio je 2. bataljon 151. puka;
- najdalje u planinu, do vrha 1278 metara visokog Jasenovog vrha, nad stazom što vijuga za Dobroselo, stigao je bataljon divizije »Zara«;
- u Mazinu je bila divizijska komanda, 26. bataljon bersaljera i četa 3. bataljona 25. puka;
- četnička grupa, koju Glorija naziva »73. legija« i 44. bataljon crnih košulja odmarali su se u Gračacu;
- cestu Gračac - Mazin osiguravao je jedan bataljon 25. puka;
- jugoistok kotara Gračaca, općina Žrmanja, držao je 15. bataljon bersaljera i neke četničke jedinice Đoke Marića.

Prodror cestom prema Gornjem Lapcu bio je ovisan o položajima po Mazinskoj planini, ulijevo i udesno od puta. Svakom pokretu pješa-dije prema tim visovima Mazinske planine i šumama Lumbardenika prethodila je duga artiljerijska priprema, a kad god bi vrijeme dopuš-talo - dolijetali su avioni. Pritajene za to vrijeme, ukopane u zemlju pre-krivenu snijegom, čete bi otkrivale svoje položaje tek kad bi neprijatelj

501) Nikica Pejnović, n.d.

došao na blizinu od kojih 100 ili 200 metara, a nekad i bliže. Tako je bilo i 5. februara, kad je prema talijanskom izvještaju - »neprijatelj, uzimajući ogranke šumskog predjela, pružio žestok otpor«. Riječ je o borbi na položajima 2. čete 1. bataljona kod koje je - vidi se iz divizijskog izvještaja - »neprijatelj pušten na 100 metara i onda je tek otvorena paljba«. Tu je otporom rukovodila komanda 2. čete: komandir Pejo Dubajić, komesar Dragan Jovanić. Na sektoru 3. čete (ranjeni komandir Jovica Zorić, komesar Perica Cvjetićanin) bilo je, sudeći prema izvještaju, još teže: u napadu je sudjelovalo gotovo 500 Talijana. Borba je vođena čitavog dana. Štab brigade je u izvještaju naveo da se 3. četa »istakla hrabrošću i upornošću«, a poimenično su pohvaljeni Mile Obrađović, Simo Popović, Nikola Pavković, Žarko Bokan i Ilija Desnica.

Podatke o hrabrom držanju 3. čete i o žilavoj borbi 2. čete 1. bataljona na položajima sjeveroistočno od Mazina, na snijegom zavijanim brdima prema Brezovcu i Dobroselu, u štab brigade je donio vodnik čete za vezu Miloš Počuća. Mnogo godina kasnije pisat će da je »to što je doživio u tom malom ratnom doživljaju slika i prilika doživljaja boraca čete za vezu, samo su možda oni bili u još težim situacijama, kao na primjer Dušanka Rodić, koja je poslije prodora Talijana u Mazin, noseci pismeno naređenje iz štaba brigade u 3. bataljon, naletila na talijansku izvidnicu. Odjednom se našla pred bandom. Nema se kud, nego Dušanka trgne bombu. Pismo je progutala, što se dalo razaznati po ostacima hartije u njenim ustima...«³⁰²⁾ U noći 4. i 5. Miloš Počuća i kurir Milan Nikšić, siromašno dijete koje je po podvelebitskim selima prije rata vodalo slijepog guslara Tomu, nosili su poštu do štaba »Marka Oreškovića«. Trebalo je preći desetak kilometara po brdima od Gornjeg Lapca. Negdje prtina, a negdje i bez prtine. Sijevalo je, pred mećavu. Mladi Nikšić je propao u neku škrapu duboku dva-tri metra. Vodnik ga izvlači nepovrijedenog. U osvit 5. februara našli su štab »Marka Oreškovića«: bio je u šumskoj drvenoj baraci koju u nekim ličkim selima nazivaju badžjom. Toplo u toj badžiji, pa kuriri, u iščekivanju odgovora, zadrijemaše. No, ne potraje dugo, a netko povika: »Talijani!« Vodeni grupicom četnika, podišli su štapskoj baraci. Dušan Erceg, intelligentan i nadasve snalažljiv momak, iskočio je iz badžije kao munja, a ostali za njim. Erceg je u hipu uočio talijanski razmještaj, pa u trku raspoređuje kurire. Izvanredno se snalazi. U tren oka svi koji su se zatekli u štabu i oko štaba bataljona zauzeli su položaje. Malo zapadnije odatle, na Lumbardeniku, upravo tada je komandir 2. čete Pejo Dubajić poveo četu na protivjuriš. Neprijatelj, odbačen na položajima ispred 2. čete krntijaša, uslovio je i povlačenje grupe koja je napadala na štab »Marka Oreškovića«. Na pravcu kontrajuriša 2. čete teško je ranjen komandir Dubajić. Lice mu je smrskano. Iznio ga je iz okršaja Stanko Bulj. Komandu čete preuzima Jovo Bogunović, vitak i naočit, kao i brat mu Dragan, bataljonski bajaktar. Uskoro je i Bogunović ranjen, pa komandu preuzima Duško Pavković.

Kad je odbijen talijanski napad, Miloš Počuća i Milan Nikšić dobili su očekivane izvještaje i pohitali na istureni položaj štaba brigade smješten ispod zuleševičkih serpentina, iznad Gornjeg Lapca. Kad su se

302) \ü]o\$ Počuća, Hrabra drugarica; zapis iz »džepnih novina« izvidačke čete.

vratili, kuriri su bili toliko iscrpljeni da je mlađi od njih, Milan Nikšić, pao omamljen i potpuno nemoćan. Vodnik Počuća je bio izdržljiviji. Treba naučiti trošiti snagu! Nije se dao umoriti, ali ga je glad mučila; gotovo 24 sata ništa nije jeo. U štabu ga ne nude, što znači da i nemaju s čim da ga ponude. A i ne otpuštaju ga. Komandant Lazo Radaković brzo piše novo naređenje za »Marka Oreškovića«. Kad je gotovo, prisno tapše vodnika po ramenu:

- Sad ćeš ti, delijo, opet do Sijana...

Vodnik Počuća je zaprepašten: zar opet na put koji je tek prevadio! Prati ga komandir čete za vezu Živko Vukmanović: htio bi da Milošu objasni kako nema drugog za taj posao i kako je najbolje da on ide, zna put, zna gdje je bataljon, neće biti lutanja... Vodnik Počuća je daleko od zadovoljstva, ali šuti trpajući pismo u njedra. Ne kaže ni da će otici, ni da neće, ali odlazi s nadom da će - iako je počelo sniježiti, a to na Plješevici ponekad izgleda kao da ga lopatom nabacuju - moći uočavati svoje i Nikšićeve tragove u cijelcu.

Iza popasnog doba vodnik Počuća je otiašao u snježno popodne preko izlomljenih visova Mazinske planine. Obradovao se što je snijeg prešao zasipati Plješevicu. Odjednom, zamjeti konjske tragove na djelomično zasnježenoj pritini. Raduje se: sasvim je blizu mjesta gdje je ujutro ostavio krntijaše. Iscrpljen je, ali ne raduje se odmoru, nego nadi da će dobiti barem krompirić isprpan iz pepela i žeravice. A kad vidje kako se iz bajtice od granja četinara vijugaju gusti snopovi dima, požurio je sad već sasvim siguran da su vatre ložene ne zbog grijanja nego zbog krompira. Vidi on i borce na kosini iznad bajta, ali oni ga ne zanimaju, brza prema vatrama. Kad stiže pred prvu bajtu, zastaje na ulazu: unutra, oko vatre, nekoliko Talijana, a jedan izlazi i baš ravno na njega. Počuća će kasnije reći kako je »osjetio struju u kičmi, kao da me gargaša«. Talijan sa šljemom s jedne strane ulaza, u udubini iskopanoj u snijegu, a Miloš s druge strane vrata, na uzvišici, u magnovenju se zgledaju. Vodnik Počuća se prvi snalazi. Nema se kad odšarafljivati bombu, ili pucati. Udarcem noge u prsa Talijana otklanja blisku opasnost, a onda glavom bez obzira nadade se kroz snijeg. Talijani za njim. Galame i pucaju. Odjednom, bjegunac naleti na dvojicu. Ne shvaćaju o čemu se radi. Bulje u bjegunci, zbunjeni. Miloš ih je uočio upravo u onom trenu kad je mogao da trgne bombu i da je baci na njih. Čuje eksploziju, ali ne vidi rezultat. Tolika je vriska, i buka, i pucnjava da ne čuje jauke, ako ih je i bilo. Vodnik se sretno, nepogoden, dočepao šumskog gustiša, pa leti nošen i strahom i potrebom da živi kao da je vjetar. Sve to vrijeme ni jednom ne zastaje. Nije ispalio ni metak. On može samo jedno - ako je i to moguće - pobjeći. I bježi. Što više odmiče na istok, prema Dobroselu, pucnjava utanjuje. Sad se vodnik već i obazire. I odmah lakše diše: ne prate ga. Ipak, trči trkom zamorena čovjeka, trči, a motri uokolo, da ponovo ne bi uletio među neprijateljske vojnike. Leteći tako, uletio je u raspored »Marka Oreškovića«. I tu su vatre. Upravo će večera. Nikica Pejnović, komesar bataljona, primio je pismo komandanta brigade. Čita ga i pri tome, ispod oka, pogledava iscrpljenog kurira. Ne ispituje ga mnogo, samo s razumijevanjem kaže:

- Potprašiše li te?

Glavni kurir Vlado Pejić je jedini mogao reći ono što je vodnika Počuću u taj mah zaokupljalo: baš je meso skuvano, kazani će brzo biti skinuti s vatre... Ali, 5. februara vodniku čete za vezu Milošu Počući ne bi dano da išta pojede. Kad su kuvari htjeli skidati kazane s vatre, naletjela su dva aviona i bacila nekoliko bombi. Jedan kuvar je lakše ranjen - i to su bili svi gubici. Ali, kazani su bili uništeni...

Osamnaestog dana ofanzive general Glorija je izvijestio da su 44. i 73. bataljon crnih košulja u Mazinu pojačali kolonu divizije »Sassari«. Ta je kolona, izvještava Glorija, »napredujući prema Gornjem Lapcu, naišla na teškoće uslijed terena, klime i neprijateljskog otpora«. Za prodor preko Mazinske planine »isturena kolona« je tražila pomoć avijacije, pa je »bombardovana i zasuta malim bombama kota 960«, na cesti pod Ilića-kosom, a također »obrušavanjem su bombardovane i mitraljirane kolone izbjegličkih kola koja su se kretala iz Gornjeg Lapca za Boričevac i Dobroselo«. Snažan otpor, koji ni avijacija nije mogla sputati - po generalu Gloriji - pružale su na Mazinskoj planini, između Mazina i Gornjeg Lapca, »partizanske snage procijenjene na dvije brigade, od kojih je jedna prepoznata kao 1-va lička udarna brigada«. Prema podacima prikupljenim u Glorijinom štabu, snage na Mazinskoj planini imaju »ukupno oko 1500 ljudi«. Te snage - javio je Glorija štabu 2. armije u Sušaku - »sa artiljerijom, suprotstavljaju se našoj koloni 'Sassari' u zoni Vagan - kota 960 - kota 1132«.

Neprijatelj je dva tjedna zadržavan na položajima koje je dosegao krajem januara. Prema Gornjem Lapcu nije se moglo, pa Talijani pokušavaju da se probiju šumskim putem prema Dobroselu i Brezovcu. Tih dana najčešće se redaju izvještaji o napadima na Zavišića-vršinu, Rašetinu stranu, Škorić-brdo, ili preko kote 1064 prema Brezovcu. Redovno: »Neprijatelj je odbijen sa bliskog odstojanja uz gubitke«. I na pravcu Udbina - Lapac, gdje su položaje držali bataljoni 3. brigade, kao i na mazinskom pravcu, od početka februara se »vrše fortifikacioni radovi i pripremaju barake za smještaj boraca«. Neposredno iza položaja bili su zbjegovi, jer sve izbjeglice nisu mogle da se smjesti u tjesne domove Zaklopca, Brezovca i Dobrosela. Gdje god su borci 1. brigade bili u doticaju s narodom, prema ocjeni štaba divizije, »politička situacija je povoljna«, a u zbjegovima »narod traži oružje da se brani od četnika i okupatora«.

Načelnik štaba divizije Mićun Šakić je tih dana obišao položaje 1. brigade. Prenio je naređenje štaba divizije »da se što veći dio naših snaga odmara, a istovremeno da se pripremaju, odnosno ispitaju sve mogućnosti operacije u pozadini, a težište tih bilo bi postavljanje zasjeda saobraćaju«. Također je bilo naređeno »da se sa manjim odjeljenjima redovito svake noći vrše uznemiravanja na neprijatelja na razne načine«. U štabu divizije su, zbog neobaviještenosti o pokretima neprijatelja, koji je još jednom pojačavao snage u Mazinu, procjenjivali da bi se Talijani mogli vrlo brzo početi povlačiti iz Mazina za Gračac. Zbog toga su 7. februara naredili »da tokom noći bataljoni I brigade na sektoru Mazin - Gornji Lapac održavaju konstantno vatreni kontakt sa neprijateljem, te da u slučaju da neprijatelj bude napuštao Mazin otpočnu sa gonjenjem sa tri bataljona«.

Stekao se dojam da su talijanske trupe dosegle ciljeve predviđene u planu zimskih operacija. Računajući da Talijani pripremaju povlačenje, koje, ako odmah i ne uslijedi, u svakom slučaju znači obustavljanje dalnjih ofanzivnih pritisaka prema Lapeu, štab trećeg sektora, podstican od Glavnog štaba Hrvatske, razređuje raspored svojih snaga na položajima duž izlomljenog plješevičkog vijenca između Une, to jest Dobrosela, i Udbine. Nastojalo se postići što veću nesigurnost neprijatelja, i na cesti Udbina - Lovinac, i između Mazina i Gračaca. Prema Manolinom planu - što se vidi iz njegovog izvještaja - »težiće bi bilo postavljanje zasjeda (talijanskom) saobraćaju«.

Pokazalo se da neprijatelj, noćima uz nemiravan, nije ni pomicao da zbog toga odustane od dalnjeg pohoda prema Lapačkoj dolini. A jedinice, koje su ga trebale zaustaviti na tom pohodu, noćnim akcijama su toliko iscrpljivane da se u odsudnom trenutku neće uspješno suprotstaviti neprijateljskom pritisku. No, rekosmo, plan štaba trećeg sektora i Glavnog štaba Hrvatske nije diktiralo realno raspoloženje neprijatelja da nastavi s ofanzivom, već samouvjerenje da je neprijatelj do tada već toliko tučen i u nevremenu izmučen, da mora napustiti dosegнуте položaje. Tako se i dogodilo da su dva bataljona 3. brigade, poslije povlačenja iz Udbine, uvedeni u plješevički raspored 1. brigade, a onda - umjesto da tu i ostanu - u uvjerenju štaba trećeg sektora da je vrijeme za opću protufanzivu, poslani da »ispitaju stanje u Udbini, jer se pretpostavlja da je neprijatelj napustio Udbinu i da u tom slučaju oba bataljona krenu za neprijateljem«. Kasnije, iako će biti utvrđeno da neprijatelj nije napustio Udbinu i da se ne povlači, ta će dva bataljona biti još više udaljena od položaja na Mazinskoj planini: jedan u rajonu Srednje Gore, a drugi u rajonu Ploče, gdje su - ne s nekim značajnijim rezultatima - »postavljeni zasjede saobraćaju«. Za to vrijeme je 151. puk, pomicući se iz Udbine preko Bruvna i Mazina prema lapačkoj dolini, pojačao snage u Mazinu, a za njim je - pomjerajući se od Korenice i Bjelopolja na jug, prema Udbini i Visuću - pristizao 1. puk divizije »Re«.

Osmofebruarski predah, u iščekivanju talijanskog ponovljenog napada, ili sopstvene noćne akcije na cestama u pozadini neprijateljevog rasporeda, skojevcu 1. brigade su iskoristili da održe savjetovanje. Bilo je to prvo savjetovanje komunističkih omladinaca 1. brigade. U brigadi ih je tada bilo 177: 49 u »Marku Oreškoviću« (sekretar SKOJ-a Nikica Buić), 24 u »Pekiš Vuksanu« (sekretar Blaž Šaban do sredine februara, a potom zakratko Dane Vuksan Brdo, pa Danja Skendžić), 70 u »Božidaru Adžiji« (sekretar Smilja Radmanović) i 34 u »Matiji Gupcu« (sekretar Tomo Tomljenović).

Iz izvještaja o diskusiji vođenoj na savjetovanju uočljiv je samo jedan propust: »SKOJ nije ništa učinio na popularizaciji i objašnjavanju uloge Sovjetskog Saveza i bratske Crvene armije«. Manji je problem bio u tome što - zbog neprestanih, danonoćnih borbi, kad je sav narod u rajonu razmještaja 1. brigade bio u zbjegovima - »nije održana ni jedna priredba«. Jedva da se u toj samokritici vidi kako je, uz sve teškoće, »održano nekoliko sastanaka po selima«.⁵⁰³

⁵⁰³> Zb. NOR, IX/3, 235.

Sve to vrijeme rukovodstvo i jedinice 1. brigade održavaju stalne veze s izbjeglim narodom i narodnooslobodilačkim odborima. Iz svih sela okupiranog dijela gračačkog i lapačkog kotara s jedinicama 1. brigade povukli su se svi koji su mogli da se kreću, a često i oni koje je trebalo voziti ili nositi. Narod je znao, poučen iskustvom, stalno upozoravan od organizacija narodnooslobodilačkog pokreta i NOO, da će svi koje neprijatelj zateče u selima kao »banditi« biti strijeljani.⁵⁰⁴

Tih dana komandu 2. okupacione armije od Roatte preuzima general Mario Robotti, koji je u svojoj prvoj naredbi Gloriji naglasio da »posjedanje Kulen-Vakufa dobija sve veću važnost i mora uslijediti neposredno poslije posjedanja Gornjeg Lapca«. Načelnik njegovog štaba, general Pumieri, zbog učestalih prigovora iz njemačkih štabova, uz mnogo razumijevanja za zastoj u Mazinu, objašnjava 9. februara Gloriji da odnosi prema Nijemcima »nalažu da dostignemo cilj Donji Lapac, da bismo izbjegli da se misli ili da se kaže da je naše učešće u 'Weissu I' bilo namjerno nedovoljno«.

Glorija je 9. februara snage u Mazinu pojačao pukovskom grupom Zanotti, koja je odmah angažirana u borbama protiv dijelova 1. brigade u rajonu Mandić-Drage, jugoistočno od Mazina. Istovremeno je zatraženo jače angažiranje Đujićevih i Baćovićevih četnika, koji su nastupali u dvije jake kolone u dolini Une, gdje su se dotad dva bataljona uspješno nosila s bataljonom bersaljera, koje su bili odbacili od Srba na jug.

Ujutro 10. februara general Robotti je - vrativši se iz Beograda, sa sastanka sa generalom Lohrom, u depeši generalu Gloriji ponovo naglasio koliko je »hitno i važno zauzimanje Gornjeg Lapca i Kulen-Vakufa«; zatražio je od potčinjenog generala: »Angažirajte sve snage i svu volju radi postignuća ovih ciljeva«.

Novom napadu pješadije prethodila je snažna akcija avijacije.

S položaja između Mazina i Gornjeg Lapca snagu partizanskih jedinica povremeno je pojačavala haubička baterija 1. hrvatskog korpusa, kojom je komandovao prvi lički partizanski artiljerac Stevo Leka. Dvije haubice su bile u šumi Logorište, a jedna je na Drenovači pojačala položaje jedinica Prvog sektora. Haubice s Logorišta su 10. februara

⁵⁰⁴⁾ O tome kako je narod napustio sva okupirana sela, o selima opustjelim i uglavnom zapaljenim, imamo podatak i u dnevniku komandanta četničkog garnizona Gračac, kraljevskojugoslovenskog i četničkotalijanskog kapetana Milivoja Vuksanovića, koji je 9. februara »putovao s vojvodom Branom (Bogunovićem) i nekoliko njegovih pratilaca. Putovali smo sa italijanskom auto-kolonom. Dao sam i dvadeset radnika za čišćenje puta od Brvnra ka Mazinu,

Put od Gračaca do Mazina je živopisan, ali u sadašnjem vremenu težak i izaziva tugu i bol. Ni jedne kuće nema do Brvnra. Mesto kuća sad zjape zidovi i zgorišta. Put je iskopan na svakih 1000 metara i pregrađen zidovima. Svi mostovi i propusti su porušeni. Njive, livade, gajevi i šume stoje pusti i tužni. Na čelom putu nigde žive duše. U Brvnru većina kuća zapaljena. Poneka je samo ostala i danas je puna italijanskih vojnika. Na zidovima kuća stoje crveni natpisi: Živio drug Staljin!, Živio drug Tito!, Živjela Crvena armija!, Živjela Komunistička partija!, Smrt fašizmu - sloboda narodu!, Dolje četnici neprijateljski plaćenici!, itd. itd.

Ponegde i slika Staljina i Tita.

Od Brvnra do Mazina sve pusto. Samo italijanska vojska po položajima i putu. U Mazinu... nigde nikog nema sem jednog starog učitelja od 83 godine i njegove kćerke koja je malo luda Sve drugo je pobeglo. Napuštene kuće poseli Italijani... « (Dnevnik četničkog komandanta Milivoja Vuksanovića, u rukopisu koji je 1957. general Nikola Grubar prenio Jovi Popoviću; autorova zbirka).

»utrošile pedeset zrna tukući neprijateljske položaje«. Za sve tri haubice još je bilo samo 190 granata, pa se moralо škrtariti. Štab korpusa je obaviješten:

»Smještaj ljudi i konja pod vedrim nebom.

Konji su vrlo oslabili od studeni i stalno pod spremom.

Zdravstveno stanje kod vojnika dosta dobro.

Moral kod vojnika odličan.«

Lekini artiljeri, izdržljiviji i od brdskih konja, mada kao i konji stalno »pod vedrim nebom« i »stalno pod spremom«, povremeno ispaljivanim granatama s Logorišta naročito su pomogli protunapade dijelova 1. brigade u rajonu Vagana. Tamo, 3 kilometra sjevernije od mazinske zaseoke Bajići, na vaganskoj prodolini spuštenoj u obliku elipse, s dvije-tri pastirske kuće na zapadnom rubu, između visova i gustih šuma Javornika, Dražice i kote 982, zapadno od ceste Mazin - Lapac, Talijane je odbacio »Matija Gubec«. Jugoistočno od Mazina, između Mandića-Drage i Čemernice, talijanske čete su naletjele na dobro postavljene zasjede dijelova »Marka Oreškovića«.

U Glavnom štabu Hrvatske, na Plješevici, Bijeli Potoci, iznad Frkašića, definitivno se odustalo od izvlačenja iz Like. Na sastanku na Bi-jelim Potocima je zaključeno »da je nastupilo pogodno vrijeme za ofanzivno dejstvo Prvog hrvatskog korpusa protiv talijanske divizije 'Sassari' u mazinskoj kotlini«.⁵⁰⁵¹

Da li je štab trećeg sektora inicirao takav stav Glavnog štaba (počeli su javljati kako kolone Talijana odlaze iz Mazina prema Bruvnu, ne spominjući da istovremeno svježe snage pristižu od Gračaca u Mazin), ili je tek prihvatio uvjerenje prepostavljenih kao svoje, nije bitno. Za ono što će uslijediti važnije je bilo da je štab trećeg sektora planski osipao snage obrane između Gornjeg Lapca i Mazina. Umjesto da se svi bataljoni 1. i 3. brigade rasporede na prilazima Lapačkoj dolini, pa da se čak na tom sektoru, dovlačenjem iz pozadine, aktiviraju i bataljoni 2. brigade, štab trećeg sektora zamarao je jedinice šaljući ih snježnim bespućem, u izuzetno teškim uvjetima, na maršmanevarske akcije na komunikacijama Lovinac - Udbina i Bruvno - Mazin. Od tih akcija nekih značajnijih rezultata nije bilo. Ali, bilo je mnogo zadržljujućih samopožrtvovanih podviga. U tim strahovito iscppljujućim pohodima, uglavnom noću, u neprijateljsku pozadinu, izredali su se svi bataljoni, češće slani u akcije kao grupe i pojedinačne čete, nego kao bataljonske eje-line. Dok su udarnici 1. i 3. brigade tako rasipali energiju, mada ne i moral, talijanski štabovi su prikupljali svježe snage i pripremali udar preko slabo branjenih šuma i prevoja između Mazina i Gornjeg Lapca.

General Spigo je smatrao da je neophodno sprovesti brzo »raščišćavanje snijega na putevima i, posebno, na prijevoju kote 980 (serpentine zapadnih padina Škorića-brda) gdje se ne može prolaziti«. Talijanskoj vojsci, u čišćenju puta, pomagali su i četnici. Okolna brda, gdje je 1. brigada držala položaje, vazdan bombardira 13 aviona, koji uzljeću sa zemuničkog aerodroma. Prema izvještaju 2. talijanske armije, ti su avioni »obavili bombardiranje, mitraljiranje i zasipanje malim bombama u prilog (bržeg nastupanja) kolone Sassari«.

⁵⁰⁵¹ Duro Kladarin, Slom 4. i 5. okupatorsko-kvislinške ofanzive, Zagreb 1956, 177.

Snijeg je bio zapao do dva metra.

Temperatura: minus 20.

Između Vagana i Ilića-kose neprijatelj je konačno uspio da izvrši prodor na spoju položaja 1. i 4. bataljona, ali nije dosegao utvrđene linije, jer su se »Gupčeve« i »Oreškovićeve« čete brzo sredile i izvršile kontranapad. Mitraljesci su morali mokraćom zagrijavati oružje da se ne smrzne. Glorija piše da je »neprijatelj upotrebio i artiljeriju« i da su »odredi u napadu« dočekani »iz šume žestokom vatrom automatskog oružja«. Štabu 6. divizije je javljeno da je bilo dovoljno vremena »da koncentrišemo IV bataljon tako da prvim kontaktom zadržimo neprijatelja i da ga povratimo«. Neprijatelj je uspio »samo da potisne naša prednja odjeljenja, i to uglavnom koristeći prisustvo avijacije, artiljerije i maglu«.

Budući da su se tih dana zaštitne jedinice Operativne grupe divizija Vrhovnog štaba povlačile prema Drvaru i dalje prema Glamoču i Livnu, štabu 6. divizije je iz Bosanske krajine, tj. iz štaba 7. banjiskske divizije, s kojim se nalazio i predstavnik Vrhovnog štaba Ljubiša Urošević, zadužen da koordinira rad štaba 1. bosanskog korpusa i zaštitnice Vrhovnog štaba, poručeno - o čemu Manola i Žigić odmah javljaju Glavnom štabu - »da naša I brigada smijeni XVI brigadu VII divizije«. Također javljaju da je »jedan bataljon I brigade« - po svoj prilici 3. bataljon »Božidar Adžija« - »u vezi sa pomenutim štabom«. Svakako, Glavni štab Hrvatske je bio o svemu tome obaviješten i u radio-depešama Vrhovnog komandanta, koji je u više navrata - naročito poslije 20. februara - tražio bliskije sadejstvo jedinica 6. i 7. divizije s jedinicama 1. bosanskog korpusa, što Glavni štab Hrvatske nije uradio.

U Manolinom i Žigićevom izvještaju je i podatak o zasjedi dviju četa »Pekiše Vuksana« u Krbavi, »na cesti Jošane-Udbina«. Na putu do ceste, »visoko u šumi«, na Plješevici, »Pekišine« čete su naišle na dijelove 6. primorsko-goranske brigade, od kojih su saznali »da je cesta obezbijedena i da joj se ne može prići. Naše dvije čete su poslale patrole za ispitivanje« i te patrole »su utvrđile da cesta nije obezbijedena, te su se spustile na samu cestu, gdje su ubile 7 ustaša i otele 30 zarobljenih goveda«.

Sva sela kroz koja je prolazio neprijatelj onih dana su bila spaljivana. Ima o tome podatak i u jedanaestofebruarskom izvještaju Srećka Manole i Rade Žigića. »Neprijatelj je danas«, pišu oni Glavnom štabu, »otpočeo paljenjem preostalih kuća u selu Komić, spuštajući se sa Komičke previje«.

Na položajima ispred glavne kolone divizije »Sassari«, s obje strane ceste Mazin - Gornji Lapac, bila su raspoređena samo dva bataljona - »Marko Orešković« i »Matija Gubec«. Oba bataljona su 11. februara vođila dramatične borbe - »Marko Orešković« na brdima između ceste i Dobrosela, a »Matija Gubec« između Vagana i Ilić-kose:

»U samu zoru neprijatelj je uspio sa jakim snagama od oko 1000 vojnika u tri streljačka stroja da se probije između I i IV bataljona i da se uvuče u jedan dio šume. Jedna četa I bataljona i jedna četa IV bataljona dočekale su neprijatelja u neposrednoj blizini i otvorile na njega vatru. Borba je počela oko 8 časova i trajala do 14 časova, kada

je neprijatelj uspio da odbaci naše snage i zauzme njihove položaje. Tada su snage ovih bataljona, t.j. samo jedna četa I i jedna IV bataljona izvršile protivnapad, odbacile neprijatelja i ponovo zauzele stare položaje...«

Plan Glavnog štaba i štaba trećeg sektora da na mazinsko-gračačkom pravcu povede jedinice u ofanzivu odgoden je: jedinice se nisu stigle ni prikupiti, a našle su se na udaru svježih talijanskih snaga, koje su, stalno podsticane naređenjem iz štaba armije, nasrtale odlučnije nego prethodnih dana. Sva avijacija, kojom je na zemuničkom aerodromu raspolagao general Gloria, toga dana je nadlijetala položaje 1. brigade i zbjebove u šumama između Mazina, Dobrosela i Lapca. Avioni su žestoko i nesmiljeno tukli mitraljezima i bacali bombe, a artiljerija je istovremeno isto tako žestokom vatrom otvarala prolaze u raspore-dima dijelova 1. i 3. brigade.

Ni u jednom sačuvanom izvještaju nema podataka da je 11. februara bataljon »Matija Gubec« oplakivao Jovu Prodanovića, zamjenika komandanta bataljona. Zrmanjski četnici su ga, od ustaša poučeni, nazivali Neslanim Jovanom. Bio je iz zrmanjske grupe žandarma, koji su ušli u ustank potpuno zreli da shvate i tumače svu širinu narodnooslobodilačkog pokreta: Mane Breka, Dušan Maričić, Branko Vladušić, Mile Marčetić, Dušan Šujica i Jovan Prodanović. Prije Jove, poginuli su i od krntijaša oplakani Branko Vladušić, prvi heroj »Marka Oreškovića«, Dušan Maričić i Dušan Šujica. Britke riječi i smisla, odnekud s uvjerenjem da su komunisti sračunato lišeni humornog i humorističnog, krutio se više nego što je to bilo u izrazu njegove prirode. Nije dopuštao da se u njegovim modrim očima uoči toplina, pa se govorilo da su te oči kao hladni čelik. A ljudi su ga ipak silno voljeli. Iza njega, tako silovita u načinima, šaptalo se među borcima: Ljudina! Kasno popodne 10. februara stigao je na položaje 2. čete. S njim je bio i zamjenik komesara bataljona Milan Pavičić, koji će se i te noći i nekoliko narednih dana, sve vrijeme u okršajima, pomaljati i tamo gdje se razboriti ne poma-ljaju. Komandant Mile Počuča, čovjek bogatog iskustva i plemenitog ka-raktera, ukorio je partijskog sekretara, mada je znao da Pavičić tim ne-potrebnim junačenjem iskaljuje srdžbu zbog odlaska grupe Kosinjana s položaja na Mazinskoj planini.

U noći 10. i 11. februara neprestano je grmjelo na položajima 4. bataljona »Matija Gubec«. Druga četa je, predvođena od komandira Dam-jana Mileusnića, koji je i 1943. predlagan za narodnog heroja, najuspješnija bila u noćnom napadu na talijansku motorizaciju zaustavljenu na cesti između Vagana i Ilića-kose. Dva kamiona su zapaljena. Ujutro, kad su Talijani pokušali da udarac vrate, tukući položaje 2. čete topovima iz tenkova, devetnaestogodišnji mitraljezac Dušan Varićak Rebre, koji se u junaštvu takmičio s komandirom Mileusnićem, nije odstupio: polegao iza povaljene bukve, u snijegu, bijelom plahtom zagrnut, mrmlja psovku po kojoj su ga svi znali, psovku namijenjenu tenku i tenkisti (»Pljunut ću ti u brk!«), a onda precizno gada i zaista onemogući tenkovski top. Na žalost, i on je poginuo od bacačke mine.

Druga četa »Matije Gupca« je ujutro 11. februara zaustavila tenkove i odbila talijansku pješadiju koja je nastupala u tri streljačka stroja. Tri

borca su ranjena. Kad se pješadija povukla, po položajima 2. čete je osula artiljerija. Jedan od komandira vodova, Milan Basta, mladić lijepe i velike glave, čim bi zagrulala artiljerija, padao je u dubok, nezdrav san. Tako će ga ponovljeni napad talijanske pješadije zateći тамо gdje Talijani ljudi nisu očekivali, na isturenim položajima duboko izoranim artiljerijom. Kad je, probuđen, počeo da puca, streljački stroj se naglo uzmuvalo i - u taj mah osut vatrom s položaja 2. čete - ustuknuo.

Oko 10 sati ponovo je počela tući artiljerija. Ranjeno je 11 boraca. Osim već spomenutog Rebre Varićaka, gine Jovan Petrić. Zamjenik komandanta bataljona je bio teško ranjen. Bolničarka Mikica Graovac će reći kako je Prodanoviću »desni kuk sasvim odvalilo, pa mu bubreg ispao i visi«. Dok su ga Mikica Graovac i Milka Kokotović previjale, u blizini je eksplodirala još jedna granata. Poginula je bolničarka Glumičić iz Studenaca. Sve to vrijeme Jovo Prodanović je bio pri svjesti. Kad je komesar čete pocijepao svoju rezervnu košulju, jer bolničarke više nisu imale zavoja, raskrvavljenih usta prigovara:

- Sad nemaš presvlake!

U taj mah je ponovo osula artiljerija. Radica Popović je od nekoliko gelera ranjen u glavu. Nekoliko krhotina je ponovo pogodilo zamjenika komandanta, koji više nije davao znakove života. Nepun kilometar dalje od tog mjesta, ranjen je i komesar 1. čete Andrija Spoljarić. Za zamjenika komandanta postavljen je Perica Marić. Za komesara 2. čete postavljen je jedan od najuglednijih perusičkih prvoboraca Josip Bronzović. Prva četa je privremeno bila bez komesara, kao što su 2. i 3. četa bile bez zamjenika komesara, a šest vodova bez komandira vodova i dva bez političkih delegata.⁵⁰⁶

Ujutro 12. februara kolona pukovnika Zanottija je izvršila dubok prodor u onom sektoru gdje je bio raspoređen 1. bataljon. Kolona je, prema izvještaju generala Glorije, izbila na kotu 1229 i na sjeverne padine kota 1132 i 960. I pored toga što je 1. bataljon čitavog dana »vršio jak pritisak na kolonu Verdi«, Talijani su se probili do Lumbardenika, gdje su zapalili sve šumske barake.

U dolini Une četnici popa Momčila Đujića i Petra Baćovića su - prema talijanskom izvještaju - »nastavljajući akciju od prethodnih dana, stigli između prijevoja Srb i mjesta Srb«.

Dan je 12. februara bio ljepši, ali i teži od prethodnih, posebno težak za krnitiše, koji su držali položaj Mazinska planina - rub šume Jelovi vrh. Talijani su sa oko 400 vojnika izveli napad u 6 sati. Poslije dvo-satne žestoke borbe stigla im je pomoć od 250 vojnika. Između 8 i 9 sati sve čete »Marka Oreškovića« bile su primorane da odstupaju. U izvještaju se kaže da se borba nastavila još 12 sati i da je poginuo zamjenik komandanta bataljona Mane Pražić. Istovremeno je napadnut i 2. bataljon, koji je držao položaje iznad Vagana, na desnom krilu 1. bataljona, i u Lumbardeniku. Četu na desnom krilu 1. bataljona u 6 je sati napalo oko 300 talijanskih vojnika. Četa pod komandom Đure Božičkovića i Petra Radeke - prema izvještaju štaba divizije - »pustila je neprijatelja na daljinu od 100 metara i otvorila paljbu, razvila se borba, ali

pošto je desno krilo I bataljona bilo odbačeno, to se i ova četa morala povući«. Položaj »Matije Gupca« (Ilić-kosa - cesta - zapadne padine nad cestom) također je napadnut u 6 sati. I ovdje je neprijatelj pušten na blizinu od 100 metara, i ovdje je potom žestoko tučen, i ovdje se borba rasplamsavala do 18 sati, a onda se i taj bataljon morao povući na prihvatne položaje.

Izvještaj štaba divizije za 12. februar: »Neprijatelj je izvršio vrlo žestoke i uporne napade na čitavom sektoru I brigade. Naročito je jaka bila artiljerijska i minobacačka vatra, a također i aktivnost avijacije (7 aviona)«.

Među sedmoro mrtvih bio je i zamjenik komandanta »Marka Oreškovića« Mane Pražić. U »Matiji Gupcu«, kao i u »Marku Oreškoviću«, mnogo su ga voljeli, i kad je bio samo mitraljezac, kad ga je izuzetno herojstvo unapredivalo i raspoređivalo na čelo desetine, pa voda, pa čete i bataljona. Uz Sijana, kojemu nije manjkalo odvažnosti, ali ni komandantske smisljenosti, s osjećajem za oprez i mjeru, zamjenik komandanta bataljona Mane Pražić je na najbolji način dolazio do izražaja. Otud razlog što su ga krntijaši u tako kratkom roku zavoljeli. »Bila je prava čast kad bi te Mane pozvao i poveo u neku specijalnu akciju«, kaže Dane Medić, onda osamnaestogodišnjak. Štrkljastog Medića bi plećati zamjenik komandanta, naoko mnogo stariji, prisno lupio po ramenu:

- Sagni se, i za mnom, inače će te, tako dugačkog, zakačiti sve što zrakom leti, a metak ponajprije...

Prije kote 1132, koja se diže nad cestom 4 kilometra dalje od na-sjevernijih mazinskih zaselaka, Bajića i Končara, 12. februara u 6 sati prema Ilića-kosi, napalo je oko 600 Talijana (dijelovi kolone Zanotti - kolona Verdi), koji su se prikradali rastegnutom rasporedu promrzlih krntijaša, obavijeni gustom planinskom maglom. Desnokrilna, 2. četa »Marka Oreškovića«, odolijevala je napadima do 8 sati. Mane Pražić je s Duškom Pavkovićem, komandirom čete čak u dva navrata vodio protujuriše. U 8 sati pukovnik Zanotti je uveo u borbu rezervu. Sa oko 650 vojnika divizije »Sassari« i oko 50 četnika, koji su vodili talijanske kolone, sam Zanotti je rukovodio napadom. Kad je ojačani talijanski strellački stroj uočen u raspukloj magluštini, Mane Pražić je po treći put onoga jutra ustao da juriša. U taj mah ga je pokosio mitraljeski rafal. Lijevo od njega, dotad s dojmom da je štititi hrabrost Mane Pražića, iz zaklona je iskočila jedna od novodošlih u bataljon, Jelka Buić:

- Krntijaši, juriš - kliktala je, a jeka krntijaškog »nagari« grmjela je kao artiljerija. U taj mah se s juga, od Škorica-brda, pojavila talijanska kolona Verdi. Milan Šijan je po kuriru naredio desnom krilu svoga bataljona da se postupno, u borbi, koristeći šumu i pramenje magle, povači prema Logorištu i Lumbardeniku.

Desnokrilna četa krntijaša, u kojoj je onoga puta bila i osamnaestogodišnja Buićka, donedavno skojevski rukovodilac u Vojniću, zaustavljena je žestokom vatrom talijanskog bataljona. U sudaru iz neposredne blizine u 8 sati i 30 minuta 12. februara pala je, kao i Pražić, rafalom pokošena, Jelka Buić, u ustaničkim danima svojevrsna sekretarica srpskog partizanskog štaba, a kasnije na raznim skojevskim dužnostima,

koje su je odvele i na Kordun, a s Korduna, sa zbjegom vratile u Liku i priključile krntijašima, među kojima joj je bio i brat, sekretar SKOJ-a u bataljonu.

Jelka Buić je bila samo dva tjedna u bataljonu, a ipak krntijaši nikad ne zaborave da - kad govore o uzoritima iz svojih redova - kažu i njeno ime. Bilo je uočljive razlike u poređenju s ostalim djevojkama, u Lici rođenim i raslim, njenim drugaricama iz brigade. Jelka je poni-jela nešto od Panonije, rasla u porodici žedničkih kolonista, ne samo u mekoći izraza, ne samo u širini pogleda, nego i u hodu. Sva skrivena u vunene džempere i hlače od čebeta, subotička gimnazijalka je ipak djelovala ženstveno. Zračila je zanosnom vjerom kojoj je bilo teško odljeti. Ona, kao i ostale skojevke u brigadi, prema februarskoj ocjeni Politodjela brigade, »ističu se« i u pogledu hrabrosti i discipline »služe za primjer«. Jedan od njenih drugova iz bataljona, Milan Rađenović, »stuput se upitao otkud tolika snaga u tim krvkim tijelima«. A Zagrepčanin Boško Šnajder, iskusniji od ostalih krntijaša, s nešto malo više znanja 0 tome kako se kali čelik na putevima skojevskog dozrijevanja u temeljito revolucionarno određenje, iako dijete asfalta, umješan da se snalazi i na Mazinskoj planini, u nevremenu različitih karaktera, uz vatru potonulu u duboki snježni namet, kadar da pronikne u duše svojih seljačkih vršnjaka, taj Boško Šnajder Motorist, kasnije informativni oficir štaba 6. divizije,⁵⁰⁷ jedini je, čini se, naslućivao (»Ma ja sam to osjećao čitavim bićem«,⁵⁰⁷ reći će autoru ovih redaka o tridesetogodišnjici formiranja 1. brigade) da Jelka, uporna u nakani da ne izostane ni u jednom obliku dokazivanja borbene odlučnosti njene čete, kao da bi bez nje svaka noćna bombaška akcija i svi juriši propali, neće preživjeti strahovite mazinske mečave nalike pjesmi o Stojanu Matiću: »Ne znaš, majko, što li jače bije, jal' mečava, ja 1' puščane zmije... «

Zaista je, to Vlado Vein kaže, bilo teško reći bije li žešće žestoka mazinska mečava, sitno igličasto inje koje je sjevernjak nosio kao preusitnjene gelere, ili »puščane zmije«, kad je, na čelu grupe u jurišu, poginula mala velika Jelka Buić.

Brat njen, Nikica, mlađi od nje 16 mjeseci, video je kako »mila moja Sele« pada, pa pojuringo, koliko se kroz snijeg, ocrnjen barutom, moglo juriti, da bi je prihvatio. U vrtlogu paklene grmljavine, gluhi za sve, i slijep, lišen ikakvog zanimanja za ono što se oko njega zbiva, Nikica je uzeo mrtvu sestruru na ruke, nijem od jada, uporan od očaja. Cini se da je to čudesno iznošenje mrtve Jelke za tren zaustavilo talijanski pritisak i kao da su se obje vojske, na čistini između dviju šuma i dvije magle, zabezecknule. A Nikica je isao dalje i dalje, kroz šumu, tek malo s glavom u magli... Sutradan je došla majka Soka i mrtvu kćer, pokošenu ljepotu, bugareći iskonskim lelecima koji imaju svoje riječi s one strane razuma, prenijela u srbsko groblje.⁵⁰⁸

Poslije ovih žestokih borbi vođenih čitavog dana, u noći 12. i 13. februara, dijelovi 1. brigade su ponovo izišli iz svojih zemunica i udarili

⁵⁰⁷> Jovo Popović, *Svjedoci bratstva i jedinstva*, »Vjesnik SSRNH«, Zagreb, 8. 7. 1972. sos) pismo Boje Vojvodić Baić, koja za sebe kaže: »Jelkina ratna drugarica od 1941. godine, od kad je Jelka došla u Neteku pa sve do njene pogibije«; original pisma kod Mire Buić udane Morača.

po talijanskim položajima pored mazinske ceste. Naročito je jak napad bio na koti 1229. Ujutro 13. februara u napad su krenule sve talijanske snage prikupljene u rajonu Mazina. Pješadiju podržavaju tenkovi. U unskoj dolini nastupaju četnici.

Bilo je vedro, i studeno.

To je bio najteži dan borbi na Mazinskoj planini. Dva talijanska puka, potpomognuti tenkovima, artiljerijom i avijacijom, nastupala su u tri streljačka stroja: jedan za drugim postupno nadiru preko snijegom prekrivenih hiljadumetarskih brda između ceste i Dobrosela. Glavni teret žestokog pritiska trpe čete »Pekiše Vuksana«, međusobno udaljene, sa svojim štabom u tenu neprijateljskog napada nepovezane, što će već sutradan Iliju Paliju odvesti iz bataljona na novu dužnost u 2. brigadi, a na čelo »Pekiše Vuksana« dovesti jednog od najspasobnijih oficira u 1. brigadi, otresitog, snalažljivog, Bogdana Dukića iz Deringaja.

Žestoki udar neprijatelja po »Pekišnim« četama na nedovoljno povezanim položajima, lišenim oslona na ostale bataljone 1. brigade, otvorio je Talijanima prolaz u lapačku dolinu. Kasnije će, vjerovatno s elementima razložnosti, biti kazano da je za probor neprijatelja u lapačku dolinu kriv štab »Pekišnog« bataljona. A, zapravo, ako je bilo odgovornosti - jer mora se imati na umu silni zamor jedinica, a i odlučnost jačeg neprijatelja, brojnijeg i tehnički neuporedivo nadmoćnijeg, da konično, barem i sa zakašnjenjem od nekoliko tjedana, prodre u lapačku dolinu - odgovorni su pretpostavljeni štabovi, Glavni štab i štab trećeg sektora, koji su, planirajući svoju protuofanzivu, prerano oslabili položaje na mazinskom pravcu. Dijelovi »Marka Oreškovića« i »Matije Gupca« su se 13. februara s noćne akcije na cesti Bruvno - Mazin vratili iznureni i spriječeni da na vrijeme zaposjednu svoje stare položaje između Mazina i Gornjeg Lapca, nepovezani s 2. bataljonom.

Poslije jučerašnjeg naleta ojačanih pukova divizije »Sassari« moralno je i štabu trećeg sektora, i Glavnom štabu, biti jasno da Talijani zasad i ne pomišljaju na izvlačenje iz ofanzive. Bilo je, očito, realno, da se tri bataljona 1. brigade bolje povežu, jače utvrde, da se ne rasipaju na manevrima u pozadini neprijatelja, i da im se dade pojačanje snagama 3. brigade. Tako nije učinjeno. Čete 2. bataljona su zaskočene, pocijepane i odbačene.

U takvoj situaciji, Glavni štab Hrvatske nije inzistirao na odsudnoj obrani Gornjeg Lapca. Uz zahtjev da jedinice 1. i 3. ličke brigade i dalje ostanu »u borbenoj vezi s neprijateljem«, naređeno je povlačenje i s onih položaja koji izravno nisu bili ugroženi. Istovremeno, izmičući se s glavnog pravca talijanskog udara, bataljoni su imali zadatak da izvode »protivnapade na raznim djelovima fronta radi stalnog uzinemiravanja talijanskih jedinica i otupljanja oštice njihovog napada«. Jedinice 1. i 3. brigade su bile dužne ostati »u borbenoj vezi s neprijateljem« sve dok se ne stvore uslovi »da se u pogodnom momentu prijede u opći protivnapad.

Istovremeno je Glavni štab Hrvatske, zapravo komesar toga štaba, dr Vladimir Bakarić, uputio i štabovima jedinica i partijskim komitetima pismo u kojem analizira i ocjenjuje stanje, ali i traži da »moramo izvojevati glavnu bitku, ne samo da povratimo zauzeti teritorij nego i

da olakšamo položaj Vrhovnog štaba i onih jedinica koje su pod njegovim neposrednim rukovodstvom nakon povlačenja iz Bihaća«. Jedan od članova Okružnog komiteta KPH za Liku, Nina Rubčić, dobio je zadatak da s komunistima nekih jedinica 1. brigade sudjeluje »u razradi Bakarićevog pisma«, pa piše kako je stoga »posjetio Štab i Politodjel 1. udarne brigade«:

»S komesarom Brigade Srđanom Brujićem sudjelujem na radnim konferencijama jedinica. Na jednoj od četnih konferencija smijenjen je komandir čete zato što je napustio dominantni položaj, a Talijani su to iskoristili i tu otvorili brešu, te su se tako uspjeli probiti prema Gornjem Lapcu. Komandir se branio: nije svojevoljno napustio položaj, izvlačio je jednog ranjenog borca iz prve linije, nije primijetio da je nastala zabuna i nesporazum kod ostalih koji su mislili: kad se komandir povlači, znači da i oni moraju napustiti položaj. I tako je došlo do dezorganizacije, koju su iskoristili Talijani. Konferencija je to ocijenila kao vojni propust komandira i izabrala novog«. Tada su bili smijenjeni i komandant »Pekiše Vuksana«, Ilija Palija, jedan od najhrabrijih ljudi 6. divizije i komesar Simo Radaković. To se izgleda, rješavalo kad je Nina Rubčić već bio otišao iz brigade. On, inače, tada još zapisuje kako se u »jedinicama 1. brigade nalazi mnogo mojih Lešćana«, pa kaže da mu je »drago čuti da su izvrsni borci. Za njih je karakteristična pojava da ne žele rukovodeće funkcije i sva uvjerenja o potrebi njihova vojnog izdizanja često su uzaludna. Neki su bili gotovo u prnjama i nisu se žali. ...«⁵⁰⁹⁾ Zapravo, nisu samo Lešćani »bili gotovo u prnjama«. Citava je brigada bila slabo odjevena. A ničega, uistinu, nije bilo dovoljno. No, saznanje da narod u zbjegovima po Mazinskoj planini još više pati u potpunoj neimaštini, a ipak kadar da i od posljednjeg zalogaja odustane šaljući i zadnji krompirci vojski na položajima, jača otpornost i uzdiže moral.

Neprijatelj je prema lapačkoj dolini nastupao u tri kolone:

- Od Udbine, preko Kuka, nadirali su dijelovi divizije »Re« i ustaše; rajon glavnine 3. ličke brigade;

- preko Mazinske planine, cestom i šumama između Mazina i Gornjeg Lapca, nastupa glavnina divizije »Sassari« sa pridodanim dijelovima; rajon raspoređa »Marka Oreškovića«, »Pekiše Vuksana« i »Matije Gupca«;

- dolinom Une, pravac Srb - Doljani, nastupali su bersaljerski bataljoni divizije »Bergamo« i četnici; rajon »Božidara Adžije« i dijelova Ličkog partizanskog odreda.

Najjača je srednja, mazinska kolona. Poslije razorne artiljerijske pripreme, svrstana u tri streljačka stroja, iza kojih su išli oficiri raznih rangova s pištoljima u rukama, ta je kolona, prodirući između nepovezanih četa »Pekiše Vuksana«, 13. februara ušla u Gornji Lapac.

Bataljoni 1. brigade su učinili najviše što je bilo moguće. General Spigo u svom izvještaju navodi »brojne prekide, koji su 13. februara spriječili napredovanje motorizovanih sredstava«. Jedan tenk je uništen na ulazu u Gornji Lapac, a Gornji Lapac je zapaljen čim su Talijani ušli

⁵⁰⁹⁾ i), Nina Rubčić, Ulomci; zapisi siječanj - lipanj 1943, Druga godina NOR, Karlovac

u mjesto. U 5 sati 14. februara Talijani su nastavili pokret prema Kulen-Vakufu, gdje je kolona Verdi uspostavila vezu sa SS-divizijom »Princ Eugen« u 10 sati. Spigo javlja da se »potučene partizanske formacije nalaze u bjekstvu prema Dobroselu i prema jugoistoku«. Za četničku kolonu (unska dolina) u 18. armijskom korpusu je utvrđeno da je »poslije izvršenih prodora na Lisac brdo, Zaklopac i Brotnju povučena u Si b sa dejstvujući u povratku u operacijama divizije Sassari«.

Da je u partizanskim štabovima bilo i približnog poznавanja talijanskog plana, da je bilo obavještajne službe koja bi dosezala dalje od smionih izviđačkih grupa, umješna da se smještava i tamo gdje su planovi krojeni, da se infiltrira u neprijateljskom taboru, pa čak da je bilo i smislenijeg sabiranja izviđačkih podataka, kolone divizije »Sassari« vjerovatno ni 14. februara ne bi prodrle do Une i ne bi se spojile s desnim krakom SS-divizije »Princ Eugen«. No, u štabu 6. divizije, a i u Glavnom štabu Hrvatske, shvaćeno je da će neprijatelj iz Gornjeg Lapca udariti u sjeverozapadnom smjeru na Donji Lapac, a ne na sjeveroistok, preko Boričevca, za Kulen-Vakuf. Zbog toga se i moglo dogoditi da talijanska kolona nezaustavljava stigne i u Boričevac i u Kulen-Vakuf, na r. Unu.

U uvjerenju da će Talijani klin divizije »Sassari« usmjeriti na Donji Lapac, štab divizije je od Laze Radakovića tražio da bataljon »Marko Orešković« rasporedi na jugoistočnim čukama Visočice, a bataljon »Peškiš Vuksan« na brda jugoistočno od Gornjeg Lapca: to su bili najpovoljniji položaji za napad s bokova i iz zaleda na kolone koje bi krenule za Donji Lapac. Da će Talijani krenuti udesno, očito nije očekivano ni u štabu divizije, niti u štabu 1. brigade. Mogućnosti zatvaranja pravca Gornji Lapac - Boričevac - Kulen-Vakuf su iskorištene tek kad je čelo kolone »Sassari« savladalo taj put. Da je to učinjeno prethodno, dogadaji bi tekli drugim tokom.

Prodor čela divizije »Sassari« u Kulen-Vakuf izazvao je u štabu 2. talijanske armije ushićenje. U štabu 6. divizije i u štabu 1. brigade ta će činjenica izazvati silne glavobolje, i to ne stoga što su se spojili krakovi talijanske i njemačke vojske, nego zbog neposrednije opasnosti: da se četničke snage, nastupajući s bersaljerima na pravcu Zrmanja - Srb i Kaldrma - Tiškovac, probiju u zalede rasporeda 1. brigade i da, spajajući se s talijanskom grupacijom u rajonu Boričevac - Kulen Vakuf, zatvore u obruč jedinice 1. brigade s bolnicama i zbjegovima. Istočni krak tih talijansko-četničkih jedinica nastupao je desnom obalom Une prema onim jedinicama koje su u rajonu Dryvara zatvarale prilaze komunikacijama kojima su izvlačeni ešeloni teških ranjenika i tifusara. Zapadni krak te neprijateljske grupacije nastupao je preko Srb-a prema Doljanima i Dobroselu, s ciljem da udari s leđa 1. brigadi. Sve su te jedinice pod komandom jednog popa (Momčilo Đujić) i jednog advokata (Petar Baćović Išvan). Komandant hercegovačke četničke grupe, Petar Baćović, danomice je bio u radio-vezi s »komandantom vojske u otadžbini«, ministrom izbjegličke vlade Dražom Mihailovićem. »Đeneralu« Draži je Baćović javio da je desna kolona »u toku 10. i 11. februara rastjerala partizane u zoni Strmica - Tavani - Uilica - D. i G. Tiškovac«, a »druga kolona« da je »11. februara pred mrak zauzela Srb«.⁵¹⁰⁾

⁵¹⁰⁾ Zb. NOR, XIV/2, 237.

Kad su četnici s dva bataljona bersaljera ušli u Srb, pa 13. februara produžili pohod prema Doljanima i Dobroselu, u neposrednoj blizini lijevog krila 1. brigade, s mogućnošću da bočnim udarom izmanevriraju raspored partizanskih bataljona između Mazinske planine i Gornjeg Lapca, u štabu divizije, koji je bio u jednoj od nekoliko nezapaljenih zgrada u Orovcu, došlo je do žučne rasprave o tome što treba učiniti. Komandant divizije je u prvi mah imao samo jedno rješenje: pred ratni sud pozvati Dušana Maoduša Konjanika, komandanta odredskog bataljona, koji je dopustio da ga četnici i bersaljeri zaskoče. Predložio je da na srbski sektor pošalju nekoga iskusnijeg komandanta, jednog od onih koji poznaju kraj i ljude onoga kraja, da »prikupe ono što se prikupe dade i udari bandu u ranjivo mjesto«. Izbor je pao na operativca 1. brigade Danila Damjanovića Danića, kojeg će zadatak obradovati, jer se ponadao da će u nekom od zbjegova naći i vidjeti malog sina i brižnu ženu, koja je inače uporno pratila 1. brigadu, kadra da, noseći malo smočiva i presvlaku mužu, prepješaći i po 100 kilometara.

Daniću su povjerena dva odredска bataljona i »Božidar Adžija«. Krenuo je preko Doljana s dvojicom starih Krntijaša - sa Vladom Marićićem, za kojeg će nekoliko mjeseci kasnije šef partijskog kursa pri CK KPH Josip Đerđa pisati da je »u stanju da se razvije u dobrog i samostalnog rukovodioca«,⁵¹⁰ i sa Dušanom Hercegom, koji je upravo stigao iz bolnice, mada još neprizdravio. Njih su trojica bili privremeni »operativni štab srbskog sektora«: Vlade Marićić komesar, Danić komandant, a snalažljivi Herceg, čovjek s onih planina gdje je trebalo zaustaviti neprijatelja, bio je »oficir pri štabu«.

Poslije susreta s Konjanikom, u Doljanima, Damjanović je djelomično prikupljene čete 2. bataljona Ličkog odreda poslao čemerničkim šumskim stazama prema Dabašnici, da bi s boka napale četničko-talijansku kolonu između Doljana i Srba. Zadatak da neprijatelja sačekuje i tuče s fronta, uz stalno manevriranje, povjeren je 1. odredskom bataljonu i »Božidaru Adžiji«, koji je od 5. februara držao položaje na lijevom krilu rasporeda, nad Unom, u rajonu Martin-broda.

Iz srbske u lapačku dolinu 12, 13. i 14. februara nadiru - kao što, se vidi iz izvještaja popa Đujića »štabu komande bosanskih, ličko-dalmatinskih i hercegovačkih vojno-četničkih odreda« - »Hercegovci i Dinari potpomognuti jednim italijanskim bataljonom i jednom baterijom topova«. Zadatak im je »da akciju sprovedemo sve do Dobrosela i spojimo se sa divizijom 'Sassari' i tako stvorimo neprekidan front«. Vjeruju da će time »primorati komunističke snage, zaostale u nedovoljno očišćenoj pozadini, da se predaju, a komunističke snage pred nama nabacili bi na Nemce«.

Četnici su nadirali pravcima Srb - Doljani i Popina - Karačuša - Dabašnica. Iscrpljeni 3. bataljon 1. brigade je bio napadnut od hiljadu Đujićevih i Baćovićevih četnika. Šest sati su »Adžijine« čete odolijevale svim napadima, a onda su se morale povući. Sredivši redove - kao što izvještaj kaže - Dmitar Zaklan i Branko Damjanović ubrzo su poveli bataljon u »povratni napad«, tako da su jutarnji položaji ponovo zauzeti,

⁵¹ " AIHRPH, KP-234/424.

a potom su »u borbi prelazili iz ruke u ruku po nekoliko puta, dok pred mrak 3. bataljon nije ponovo ovladao istim (položajima) i po izbijanju na iste u jednom naletu bacio se na neprijatelja«.⁵¹²

Nemamo podatke o obostranim gubicima.

Komesar 3. čete Dane Rubčić, ranjen na Zuleševici, i desetar Ivo Marković pamte da su poginula četiri borca, među njima politički delegat voda Marica Dešić i mitraljezac Marko Laškarin. Danja Skendžić pamti troje mrtvih; uz Maricu Dešić on spominje puškomitraljesca Tomiću Brajkovića, za kojeg Rubčić i Marković kažu da je poginuo 14. marta 1943. u borbi protiv ustaša u Svetom Roku. Nesporno je u sjećanjima ono što je uradila Marica Dešić, rodom iz Brušana, karlovačka radnica, u organiziranom radničkom pokretu od prije rata. Njen brat je poginuo kod Plitvica 5. juna 1942. kao borac »Pekiše Vuksana«. Po sjećanju prijeratnog člana Političkog biroa CK KPH Stipe Ugarkovića, Marica mu je bila ilegalna veza sa sekretarom Karlovačkog Okružnog komiteta Ivom Marinković. Nije bila mitraljezac, ali je u svim stvarima rata bila umješna, pa je tako 13. februara, na kraju šestočasnog obračuna s četnicima, zaledla za puškomitraljez. Vodniku dovikuje da izvlači vod (»Ja vas štitim!«), pa kratkim rafalima, pazeći da ne troši municiju uzalud, sačekuje crne kolone »Dinaraca«... Kad su se čete »Božidara Adžije« vratile na izgubljene položaje, Maricu su zatekle u dijelovima.

Sutradan se četnički napadi ponavljaju. Na položajima južno od Doljana, kod Gornjeg i Donjeg Zaklopca, na Dabinoj strani, kod Lipovače i na dominantnoj koti 947 - Lisac-brdo razvučeni su položaji »Božidara Adžije« i dijelova Ličkog odreda Danilo Damjanović, »komandant sekтора Srb«, i Dmitar Zaklan dugo dogledima osmatraju crne četničke kolone kako se gomilaju na putevima i stazama prema Doljanima. Najdajanje je, na sjever, doprla kolona koja ugrožava položaje triju »Adžijinih« četa na brdima iznad Une, Brotnji sa zapada i Doljanima s juga, uz cestu, i na Kamenitom Poljicu, između Zaklopca i Brotnje. Jedinice Ličkog odreda su zapadnije, nastupaju preko Velikog Lisca i Brezovca, na čemernički Gutešin vrh i Dabašnicu. Komandi određskih jedinica se priključio i Dušan Herceg, kojemu su Danilo Damjanović i Dmitar Zaklan povjerili poseban zadatak: trebao je kolonu partizana izvesti na 1111 metara visoki Lisac i onda kružiti oko vrha, tako da onima koji osmatraju s unske obale izgleda kao da sa sjevera nadolazi neprekidna kolona.

Varka je uspjela Kolone koje su se, neposredno pod komandom popa Đujića, prikupile pred položajima »Božidara Adžije«, vidljivo su se uznemirile. Tada su Danić Damjanović, Dmitar Zaklan, Branko Damjanović i ostali iz štaba izišli u streljački stroj »Adžijinih« četa i poveli ih u napad. U strahu da će uslijediti opasniji, bočni napad, od snaga koje nadolaze preko golog vrha Lisca, četnici su počeli naglo uzmicati prema Srbu. Đujić će desetak dana kasnije pokušati objasniti višoj četničkoj komandi da su »sve kolone izvršile svoj zadatak kako je to naređeno« (osim »desne kolone, sastavljene od Hercegovaca«), ali su potpun uspjeh onemogućili Talijani, koji su »u trenutku kada su naši (četnički)

⁵¹²> AVII, 799, 2-1.

prednji delovi izbili u selo Doljane zahtevali da u toku 15. februara bezuslovno napustimo Srbsku dolinu⁵¹³.

Dok su dva bataljona Ličkog odreda i »Božidar Adžija« napređovali prema Srbu, primoravši četnike popa Đujića i advokata Baćovića da se naglo povuku južno, prema izvoru Zrmanje,⁵¹⁴ glavnina 1. brigade je bila angažirana u slamanju onog dijela divizije »Sassari« koji je 13. februara izbio u Gornji Lapac. U štabu sektora i brigade se očekivalo da će ta kolona od oko 2500 vojnika ujutro 14. februara udariti na Donji Lapac. Nije jasno zašto kao mogući pravac nadiranja nije uzet u obzir i Kulen-Vakuf i Bosanski Petrovac, kamo su Nijemci izbili tjedan dana ranije. Računajući samo s donjolapačkim pravcem, 1. i 2. bataljonu je naređeno da zaposjedu položaje Prisjeka - Podlisac i Prisjeka - Mandračina Glava i da »napadnu neprijatelja s leđa, čim naše jedinice (dijelovi 3. brigade), koje su se nalazile sa čela, prime borbu«.

U hladnoj noći (bila je to najhladnija noć one zime, gotovo 30 stupnjeva ispod ništice) bataljoni su pravovremeno zaposjeli položaje, ali u osvit dana, kad je djelomično motorizirana kolona pošla iz Gornjeg Lapca, ništa se nije dalo uraditi: Talijani nisu krenuli za Donji Lapac, već za Kulen-Vakuf.

Štab 1. bataljona je tada održao kratko savjetovanje s komandama četa. Opredjeljuju se za novu zasjedu, uz kulenvakufsku cestu. Da ih neprijatelj ne zamjeti, vješto su se pomjerili u smjeru sjeveroistoka i zaposjeli položaje sjeverno od ceste, na Gradini, više crkve u Boričevcu. U podne sve čete su bile u zasjedi. Rade Jarić iz Ruišta je posjekao telefonski stub i s njim zatvorio cestu. Tek što je ponovo skočio u zaklon, u 13 sati, iz Kulen-Vakufa je naišao talijanski kamion. Zasut je plotunom s Gradine. Dva vojnika su poginula, a trojica su pobjegla. Štabu brigade je javljeno da je kamion zapaljen i da su »u kamionu izgorile granate 65 mm, oko 400 granata, koje se nisu mogle iznijeti«. Tri sata kasnije u zasjedu 1. bataljona od Kulen-Vakufa je ušla četa Talijana, koju je - prema saznanjima generala Glorije - napalo »preko 600 ljudi koji su do lazili sa sjevera«. Odmah je - izvještava komandu armije general Glorija - »poslana u pomoć jedna četa bersaljera i četa strijelaca«. Tako se u sumrak 14. februara »Marko Orešković« u Pištalskoj draži sukobio s tri talijanske čete, koje su se počele utvrđivati po okolnim vrtačama i iza boričevačkih zidina. Dvije čete krntijaša su ih blokirale, a jedna je izvlačila plijen s ceste. Uto je iz Kulen-Vakufa stigao 2. bataljon 151. puka. Glorija piše da je i taj bataljon »napadnut od ustaničkih snaga sjeverno od Boričevca« i da je, s one tri čete koje su prethodno upale u zasjedu, povučen u Gornji Lapac, »pošto smo im poslali u pomoć jedan drugi

⁵¹³> Zb. NOR, XIV/2, 290.

⁴⁾ Baćović u depeši Draži Mihailoviću piše da su on i Đujić obustavili pokret prema Lapcu pod pritiskom Talijana, koji »vide rasulo partizana« i ne traže daljnju pomoć. Pop Đujić zaustavljanje i povlačenje iz Srbije objašnjava činjenicom da su »komunisti, gonjeni od Nemaca, i oni koji su zaostali u pozadini, koncentrisali se jačim snagama i udarili na naše snage u Srbiju sa fronta i oba boka jednim delom, a drugim delom udarili na diviziju 'Sassari'...« (Zb. NOR XIV/2, 290). General Spigo je tvrdio da su Talijani četnicima »za naoružanje u Dinari dali velike količine oružja i municije«, a oni, Đujićevi četnici, Talijane »dovode u tešku situaciju ostavljajući usred borbe naše jedinice na cijedilu, kao što je bio slučaj prilikom napuštanja Srba, čime je divizija Sassari bila izložena bočnom udaru i pretrpila oko 600 gubitaka u dvodnevnoj borbi«. (Zb. NOR, XIV/2, 293).

bataljon». Kod Boričevca su zapaljena 4 kamiona, 3 bicikla i 1 traktor. Na cesti je ostalo 30 ubijenih mazgi. Krntijaši nisu imali gubitaka, a Talijani su - prema nepotpunim podacima - imali 24 izbačena iz stroja (među poginulima je bio i poručnik fašističke milicije Nannetti; 6 vojnika su Talijani vodili u spisku nestalih). Podatak o 30 ubijenih mazgi je u izvještaju štaba 6. divizije, a Glorija piše da je 2. bataljon 151. puka uz velike gubitke u ljudstvu i opremi ostao i bez 41 mazge. Zamjenik komesara 2. čete 1. bataljona Dragan Grubor je o tim mazgama pisao u bataljonskim »Džepnim novinama«:

»Sefer Macanović, dobar borac i tih čovjek, gleda kamione u plamenu, uđe među mazge izvaljene po snijegu i počne s jedne skidati teški mitraljez bredu. U taj tren jedna mazga skoči i, kao po komandi, uspade spremna za pokret. Začuđen što mazga nije mrtva, odskoči Sefer u stranu, a onda eto još većeg čuda: stoji čitava kolona mazgi, sve natovarene oružjem i municijom., 'Ma bolan, čuj ti mene, što je ovo? I mazge počele da sabotiraju Talijane, hoće, bolan da nam pomognu izvlačiti plijen'... «

Bataljoni »Pekiša Vuksan« i »Matija Gubec« također su 14. februara u borbama. Drugi bataljon je s položaja Mandina glava - Prisjeka priskočio u pomoć 15. kordunaškoj brigadi napadajući Talijane u Gajinama, a 4. bataljon je - kao što se vidi iz talijanskih izvještaja - »napao našu jedinicu u zoni Lumbardenik. Sve talijanske snage, prema izvještajima 5. i 18. armijskog korpusa, i 14. februara i nekoliko narednih dana »vrlo ozbiljno su angažovane« u borbama protiv »neočekivano pridošlih partizanskih formacija«. Naime, generali Glorija i Spigo žele uveriti pretpostavljene u Sušaku i Rimu da su one snage koje su ih tukle do 14. februara »rasprštene«, odnosno da su »pohvatane rasprštene bande«. A protiv novih »neočekivano pridošlih partizanskih formacija«, osim jedinica divizija »Sassari« i »Re« bila je angažirana i avijacija, koja je neprestano bombardirala rajone partizanskog razmještaja. One talijanske snage koje su 14. februara bile doprle do Kulen-Vakufa, prema talijanskim podacima od 15. februara, »vratile su se u Gornji Lapac savladavši otpor partizana«.

Posljednja grupa 151. puka »Sassari« napustila je Kulen-Vakuf oko 16 sati 15. februara. Štabovi 1. ličke i 15. kordunaške brigade usaglasili su plan napada, ali talijanska kolona je Visočiću (gdje je trebalo da uslijedi napad Kordunaša) prošla prije nego što je zasjeda postavljena, tako da je kolona napadnuta s leda, kad je prošla Lisac, gdje je bio 1. bataljon 1. brigade. Za to vrijeme bataljon »Pekiša Vuksan« je - što je uneseno u izvještaj 6. divizije - »demonstrirao napad na Gornji Lapac, sprečavao neprijateljsku artiljeriju u dejstvovanju, tukući je svojom vatrom, i sprečavao dolazak neprijatelja na sektor 1. bataljona«.

Komanda 2. talijanske armije je 17. februara obaviještena da su dva bataljona s pojačanjima (»Zara« i Dvadeset šesti) bili tučeni između Boričevca i Ostrvice od »partizana koji su djelomično došli sa sjeverozapada, a djelomično bili sastavljeni od rasturenih odreda«. Tu su Talijani imali 23 poginula i 90 ranjenih. Na položajima u zoni rasporeda »Matije Gupca«, prema Mazinu, 1 Talijan se smrzao, a 2 su poginula prilikom napada na kolonu koja je »stala uslijed visokog snijega«.

Dok se u talijanskim štabovima organizira dramatično povlačenje prema Mazinu i Gračacu, dvije najviše komande snaga NOV na Plješevici, Glavni štab Hrvatske i štab 1. hrvatskog korpusa, sa štabovima 6. i 8. divizije, užurbano pripremaju plan odlučujućeg obračuna s neprijateljskim trupama u Lapačkoj dolini. Ono što se u štabu 6. divizije očekivalo još krajem prvog tjedna u februaru, konačno se ostvaruje: Talijani se povlače.

U Glavnom štabu Hrvatske, štabu 1. hrvatskog korpusa i štabu trećeg sektora, koji ponovo postaje štab 6. divizije, jer se sektori rasformiraju, a štab korpusa preuzima komandu u Lici, 17. februara je zauzeto stanovište da neprijatelja u povlačenju treba zaustavljati i po zaustavljenim dijelovima tući. Za predstojeći obračun Glavni štab je ponovo aktiviranom štabu korpusa povjerio sve jedinice trećeg sektora i dio snaga prvog sektora. Zapovijest jedinicama određenim za protuudar štab 1. hrvatskog korpusa je potčinjenim jedinicama uputio u 18.15 sati 17. februara. Od bataljona 1. brigade je zahtijevano da »moraju usiljenim rnaršem zaposjeti položaje« istočno od ceste Mazin - Lapac, gdje će »stjerati neprijatelja i zaposjeti te položaje s ciljem da se onemogući neprijatelju bjekstvo iz Gornjeg Lapca i pristizavanje pomoći iz Mazina«. Petnaesta kordunaška brigada je napadala Gornji Lapac, a 3. lička je imala zadatak da napada talijansku kolonu od gornjolapačkih serpentina do Zuleševice, na drugoj strani od rasporeda 1. brigade.

Ujutro 18. februara, prethodno započeto »kretanje prema Mazinu, usporeno uslijed visokog snijega«, mogli su Talijani nastaviti, barem što se tiče snijega, pa je tako i javljeno armijskom štabu u Sušaku: »Započeo pokret iz Gornjeg Lapca za Mazin«. Ali ispostavilo se da će povlačenje biti teško, jer »znatne neprijateljske formacije, rasporedene po koštama koje dominiraju nad okukama na putevima za Mazin, jako angažuju naše jedinice u pokretu i one koje zaštićuju put«.

Jedinice zadržane u Gornjem Lapcu »su bile napadnute artiljerijom, pretrpjevši gubitke«. Gloriji u 18 sati 18. februara situacija između Mazina i Lapca »još nije jasna«, pa je - razložno zabrinut - naredio »da se sutra, 19-tog, pošalju u Gračac dva bataljona 'Re' sa komandantom puka, na raspoloženje diviziji 'Sassari'«. Avioni su sve vrijeme nadljetali »naše kolone u pokretu« na cestama G, Lapac - Mazin i Bruvno - Gračac, ali »nije bilo moguće sudjelovati u akcijama trupa 'Sassari' uslijed niskih oblaka«. Međutim, čini se da je angažiranje avijacije bilo nemoguće zbog izmiješanih položaja, odnosno neposrednog doticaja jedinica divizija »Re«, »Bergamo« i »Sassari« I T. ličke brigade, jer u istom izvještaju Glorija kaže: »Nebo vedro, temperatura je niska«. Sutradan, 19. februara, kad se Gloriji situacija donekle razjasnila javit će komandi 2. armije: »Jaki pritisak neprijatelja na našu kolonu, zadržavanu još uvijek u G. Lapcu, prisilio ju je na obranu u predjelu sjevero-sjeveroistočno od kote 671« (2 kilometra južno od raskrsnice puteva Mazin - Kulen-Vakuf i Gornji Lapac - Donji Lapac). Do 18 sati 19. februara znalo se u Glorijinom štabu da je u predjelu »sjevero-sjeveroistočno od kote 671« poginulo 50 i ranjeno 120 Talijana. Osim u zoni kote 671, dijelovi talijanskih divizija su »angažovani u predjelu Logorište i Lumbardenik«, kilometar južnije od kote 671, u šumi na istočnim obroncima 1106 metara

visoke Zuleševice. Krajnje uznemiren, komandant 5. armijskog korpusa general Glorija je tražio »učešće njemačkih trupa pravcem Kulen-Vakuf - Boričevac - Gornji Lapac«, ali to je bilo neizvedivo, jer su Nijemci bili angažirani u teškim borbama protiv 1. bosanskog korpusa i operativne grupe divizija Vrhovnog štaba.

Prvog dana borbi najveći teret ponijeli su bataljoni 3. ličke brigade i 1. bataljon 1. brigade. Mjestimično je dolazilo do sudara prsa u prsa. U izvještaju štaba 1. korpusa se govori o »vrlo teškim uslovima«, o snijegu višem od metra i o borbi koja »se odvijala i to samo sa ručnim bombama, a djelomično i noževima«. Presječena, prva kolona koja je krenula iz Gornjeg Lapca, jednim je dijelom odstupila u šume (taj dio je zauvijek izgubljen), glavnina je odbačena prema Gornjem Lapcu, a dio se probio prema Mazinu. Ojačana kolona ponovo popodne kreće iz Gornjeg Lapca, sve vrijeme s leđa tučena od jedinica 8. kordunaške divizije. Ta kolona je, kao i prva, presječena i po grupama opkoljena. Tim dvjema grupama, u oboručima 3. ličke i 1. ličke brigade, radio-vezom je obećavana pomoć i od Gračaca (Talijani i četnici) i od Kulen-Vakufa (Nijemci). Opkoljene jedinice snabdijevane su od avio-grupe Zemunik, koja je - kad je to vrijeme dopušтало - nad Zuleševicom imala i po 17 lovaca i bombardera. No, i avijacija je imala gubitaka. Štab 2. armije u Sušaku je 19. februara obaviješten da su od 17 aviona, koji su mitralijirali i bombardirali partizane na Zuleševici, četiri pogodjena, odnosno da je »svaki pokušaj deblokiranja ometan snažnom reakcijom protivnika sa artiljerijom«.

U opkoljavanju i razbijanju dijelova divizije »Sassari« na planinskim rajonima između Mazina i Gornjeg Lapca sudjelovala su, uz ostale snage 1. korpusa, od 18. do 22. februara tri bataljona 1. brigade; »Božidar Adžija« je »vršio pripreme za napad na selo Rastićevo kod Otrića, a jedna četa bila je u Martin-brodu«.

Talijani su se 21. februara nalazili dijelom snaga u Gornjem Lapcu, a dijelom snaga na drugoj okuci, prema Zuleševici. Od 18. do 21. februara bataljoni 1. brigade su se smjenjivali u napadima. Jedinice na odmoru su se zadržavale u Dobroselu.

Sve jedinice 1. hrvatskog korpusa, angažirane u opkoljavanju i razbijanju neprijatelja prikupljenog na Plješevici, između Zuleševice i Gornjeg Lapca, 20. i 21. februara su se pripremale za odlučujući napad. Tokom ta dva dana u napadu su sudjelovali samo dijelovi 1. i 3. brigade. Posebno je bio uspješan napad grupe bataljona 20. februara. Možda stoga. Što je napadom rukovodio zamjenik komandanta 3. ličke brigade, Momčilo Novković, iz 1. brigade je angažiran »Pekiša Vuksan«, koji je imao novi štab s komandantom Bogdanom Dukićem, komesarom Slavkom Glumcem, i njihovim zamjenicima Jovicom Zorićem (3. četu Krntijaša umjesto njega je preuzeo Đoko Pilipović) i Antunom Borićem. Napad je izведен na Talijane sabijene na istočnoj strani ceste iznad drugog zavijutka između Logorišta i Gornjeg Lapca. Borba se zametnula u 1 sat u noći i razgorjevala se narednih pet sati. Mnogo uspjeha nije bilo, osim što je - kako je to navedeno u izvještaju štaba 3. brigade - »neprijatelj izbačen iz dva reda rovova«, gdje je zaplijenjeno 12.000 metaka i hiljadu raznih topovskih i minobacačkih granata.

Opkoljenim talijanskim snagama prva značajnija pomoć je upućena 21. februara od Gračaca. Jedan talijanski avion je oboren nad Mazinom, ali čelo jake talijanske kolone, koja je s oko 200 četnika nastupala s juga, nije zaustavljeno sve do Lumbardenika, gdje je ušla u višesatni žestoki okršaj s dijelovima 1. brigade. O tim borbama sačuvan je izvještaj štaba korpusa:

»I Bataljon držao je položaje sa dvije čete: cesta Mazin - Gornji Lapac, a jedna četa prema Ilića-kosi. Oko 6 časova neprijatelj je uspio pomoći artiljerijske i bacačke vatre da zaposjedne Ilića-kosu, a istog momenta u jačini od 1000 vojnika, sa osam tenkova, probio se pomoći artiljerije i bacača iz Mazina prema Gornjem Lapcu i tako pojačao opkoljenu kolonu u Gornjem Lapcu. Jedna četa I bataljona odmah je posjela cestu i oko 11 časova napala neprijatelja koji se je pod zaštitom jake artiljerijske i minobacačke vatre povlačio iz Gornjeg Lapca prema Mazinu. Naša vatra bila je jaka i iznenadna, te se neprijatelj zbrunio i u panici razbježao i počeo povlačiti prema Gornjem Lapcu. Odmah za njom išla je druga kolona, koja je pomoći tenkova i artiljerije uspjela odbaciti naše sa položaja, i to uz osjetne gubitke po nas. Borba je trajala tri sata. Poslije ovoga ponovo su dvije čete I brigade zaposjele iste položaje pored ceste i u 16.30 časova napale novu neprijateljsku kolonu jačine 1000 vojnika, koja se kretala prema Mazinu. Neprijatelj je u panici i dezorganizovano bježao prema Mazinu ostavljajući mrtve i ranjene mazge i kamione. Borba je trajala jedan sat. Pozadi neprijateljskih kolona išla su 4 tenka koji su štitili povlačenje i kupili mrtve i ranjene... Sopstveni gubici jesu: dva mrtva i 31 ranjen.

Zaplijenjeno: sedam kamiona, jedna trokolica, jedan luksuzni automobil, 1000 lit. benzina, 20.000 metaka puščanih, 99 kom. granata za teš. bacač, 19 granata za top, 370 mina za mali bacač, 400 ručnih bombi, 350 čebadi i masa ostalog raznog materijala. Ubijeno je 40 mazgi.

Drugi bataljon držao je položaj i obezbeđivao od pravca Ilića kose. U borbama oko Ilića kose gubitci neprijatelja su nepoznati, a II bataljon imao je: 1 mrtvog i 8 ranjenih. (Ranjen je i komandir i. čete, Duja Čubrilo. Zamjenio ga je komandir 1. voda Mirko Čubrilo Žicar.)

Treći bataljon je noću između 21. i 22. II-og u 22 časa zajedno sa dijelovima I i II udarnog bataljona Ličkog partizanskog odreda napao selo Rastićevo, gdje je prema podacima bilo 150 četnika. Međutim, neprijatelj je toga dana otišao za Gračac, a ostavio samo stražu od 12 četnika, koja se razbježala... «

Iz izvještaja 3. ličke brigade se vidi da su Talijani, nastupajući od Vagana, uspjeli proći u zalede jedinica 3. brigade i da su zaposjeli Zuleševicu (1106) prisilivši »oba bataljona 3. brigade na povlačenje i to pod vrlo teškim okolnostima«.

Na Mazinskoj planini 21. februara najviše je ranjeno boraca iz 1. čete 1. bataljona »Marko Orešković«. Delegat 1. voda u toj četi, Milan Rađenović, pričao nam je s mnogo detalja o »obračunu na Zuleševicu«. Naglašavao je kako »ne smijemo zaboraviti podvige komandira 2. voda Mile Desnice i delegata voda Mirka Drče, koji nije baš bogzna što na oko, ali jeste junačina tamo gdje ustreba, pa vidjelo se ili ne vidjelo«. Prije obračuna s Talijanima, u 1. četu se vratio ranjeni desetar Ilija

Buić. Pobjegao je iz ranjeničkog ešelona, kad je taj ešelon bio na putu preko Une prema Drvaru. Na položaj »Marka Oreškovića« stigao je kad se borba razgoijevala i kad je ranjen desetar i mitraljezac Đuro Vještica. Ilija Buić se u borbu uključio s Durinim mitraljezom.

Kad su se Talijani spojenih kolona počeli izvlačiti preko Mazina prema Bruvnu i Gračacu, jedinice 1. brigade su se ustremile na njih sa svih strana. Tu više nije bilo jedinstvene komande. Svaki borac je htio postići maksimalno. To se vidi i iz sjećanja Milana Rađenovića:

»... Idu, odoše. Vidimo ih. Mirko Drča mi dovikne: hoćemo li? Jasno, predlaže da presiječemo talijansku kolonu. Tu su još Ilija Opačić, došao k nama iz 'Matićevog' bataljona, Branko Grubišić iz Kupirova, Dane Orelj iz Poljica... Hajde, velim, nagari! Nas šest, ni više ni manje, baš šest. Udarimo. Da, s nama je i još nezaraslih rana Ilija Buić, moj komšija. Presiječemo kolonu. Tuku naši mitraljezi po Talijanima, a nas tuče minobacačka vatra iz Mazina. Tu je ranilo najljepšeg u našem bataljonu, Slavka Veina, koji će se brzo vratiti u bataljon i onda poginuti na Kiti više Bendera. A vidi što bi s Danićevim bratom Ljubom Damjanovićem: mina ga udarila u zapešće, dok je držao mitraljez. Kost mu otkinu, a ne eksplodira... Dok smo, malo kasnije, jurišali, goneći Talijane i četničku bandu prema Rudopolju, ranjen je komandir 3. voda Nikola Marić, Peričin brat. Ranilo je i mene. Izvukao me je Nikola Popović iz Osredaka, prekrasan drug, poginuo je dva-tri tjedna kasnije kod Otrića, od četnika. Najviše ranjenika je izvukao desetar Jovo Ožegović... Kad su Talijani pobjegli, onda naši skupljaju oružje. Najviše pušaka nosi Simo Dubajić iz suvajske Jošavice. To je ljudina od 100 kila. Nije takvoga bilo u brigadi. Sve prikupljene puške najednom spusti, a jedna u taj mah opali i metak pogodi Simu. Jovo Ožegović ga je, onako teškog, čitavu noć yukao do Dobrosela, da bi tek tad shvatio da je Simo odavno mrtav... «⁵¹⁵⁾

Italijani su imali neuporedivo veće gubitke od jedinica 1. hrvatskog korpusa. Talijanske divizije »Re« i »Sassari« koje su u Lici zapalile sva sela kroz koja su prošle i - po sopstvenom priznanju - uhvatile i odmah strijeljale 650 lica, prema podacima 5. armijskog korpusa imale su 1796 vojnika i oficira izbačenih iz stroja (403 mrtva). Na pravcu nastupanja u rajonima razmještaja 1. brigade, gdje se borila divizija »Sassari« s dijelovima divizija »Re« i »Bergamo«, uglavnom znamo samo gubitke dijelova divizije »Bergamo«: njen je 125. pješadijski puk od 18. do 22. februara imao 112 poginulih (7 oficira) i 358 ranjenih (18 oficira). Broj »nestalih« posebno nije naznačen. Zna se da je 1. brigada zarobila 80 Talijana. Prema podacima štaba 18. armijskog korpusa, dijelovi toga korpusa u borbama od Gračaca do lapačke doline su u januaru i februaru imali 149 poginulih (14 oficira), ranjenih 656 (37 oficira), 43 smrznuta i 43 nestala. Komandant 18. armijskog korpusa je, u kritici četničkih postupaka (»pobjegli iz Srbia«), ustvrdio da je divizija »Sassari«

⁵¹⁵⁾ Desetar i puškomitrailjezac u 1. četi 1. bataljona Dane Petrović, jedan od zuleševičkih ranjenika, piše: »Teže sam ranjen 21. februara. Po naredenju Duje Čubrila, komandanta 2. bataljona, dva borca su me umotala u šatorsko krilo i odvukla u Dobroselo. Ostavili su me u crkvi, misleći da sam mrtav. U toku noći sam se osvijestio i počeо pozivati. Stražar opali dva metka. Dodu drugovi i izvuku me živog između mrtvih. ... « (pismo od aprila 1985; autorska zbirka).

bila »izložena bočnom udaru« i da je »pretrpila oko 600 gubitaka u dvodnevnoj borbi«.⁵¹⁶⁾ Pješadijski 151. puk divizije »Sassari« je na Zuleševici uglavnom desetkovani.

Ofanziva u Lici je slomljena. Glavni štab Hrvatske je 23. februara depešom obavijestio Vrhovnog komandanta da su »noćas dovršene borbe kod Donjeg Lapca« i da je »cesta od Kulen-Vakufa do Mazina potkrivena talijanskim leševima«.⁵¹⁷⁾

Oko serpentinaste ceste, na Lumbardeniku, Zuleševici (po kojoj će ove borbe dobiti ime), Ilića-kosi, Skorića-brdu, na Vaganu i Logorištu, izgaženi snijeg je bio krvav, ne samo od talijanske krvi. Od 16. do 22. februara tu je ranjeno (prema korpusnom izvještaju) 50 boraca 1. brigade.⁵¹⁸⁾

U štabu korpusa je do ofanzive ocjenjivano da je 6. divizija slabija i od 7. banijske i od 8. kordunaške. Poslije ofanzive, i za vrijeme ofanzive, bilo je sasvim drugačije. Šesta divizija postaje najbolja divizija 1. hrvatskog korpusa, pa i čitave NOV Hrvatske. Upornim držanjem položaja, domišljatim maršmanevrima i žilavim infiltriranjem u neprijateljski raspored, umješnim odstupanjem i naglim protuudarima, smionim prepadima bombaških grupa, pa i čitavih četa, Šesta divizija je - pri čemu valja imati na umu da će ondašnji pomoćnik komandanta Glavnog štaba, a kasniji komandant 6. divizije Đoko Jovanić, pohvaliti samo djelovanje štaba 1. brigade i poimenično komandanta brigade Lazu Radakovića⁵¹⁹⁾ - uvjerila štab korpusa, što će taj štab i napisati »da su se borci i komandni kadar 6. divizije« u odnosu na ostale jedinice 1. hrvatskog korpusa »pokazali bolji vojnici i izdržljiviji«.⁵²⁰⁾ Glavni štab je posebnom naredbom pohvalio 1. bataljon 1. brigade, a od pojedinaca su kao »hrabri i požrtvovani borci« navedeni: Bogdan Bolta, Rade Krajnović Krajina, Vlade Vein, Dane Pejić, Rade Ljubobratović i Dragan Grubor.⁵²¹⁾

U slamanju talijansko-kvislinških snaga od 20. januara do 22. februara iz 1. brigade su poginula 33 borca, 183 su ranjena, a jedan je pobjegao četnicima baš onog dana kad su četnici tučeni na prilazima Srbu, 15. februara. To su podaci iz operacijskih dnevnika 1. hrvatskog korpusa i 6. proleterske divizije. Međutim, na kraju rata, 1945. godine,

⁵¹⁵⁾ Zb. NOR, XIV/2, 293.

⁵¹⁷⁾ Jovo Bursać, od IV neprijateljske ofanzive do ulaska u Prvi proleterski korpus, Zb. Šesta proleterska divizija, 135.

⁵¹⁸⁾ U pojedinačnom spisku spomenut je pedeset jedan ranjenik: komandiri četa: Đoko Pilipović (1. bataljon) i Dušan Čubrilo (2. bataljon); vodnici: Dušan Marčetić, Lazo Čanak, Soka Medić, Milan Radenović, Božo Pilja i Jovan Medić (svi iz 1. bataljona); delegat voda Slavko Vein (1. bataljon); desetari: Ilija Bujić, Gojko Kukić (1. bataljon) i Slavko Plećaš (2. bataljon); borci: Dane Batinica, Pajo Babić, Ilija Prijić, dvojica imenjaka - Đuro Radenović, Milan Miljuš, Mirko Medić, Mirko Grbić, Rade Pilipović, Nikola Marić, Simo Lukić, Rade Radenović, Rade Desnica, Ljubo Damjanović, Dane Petrović, Mićo Damjanović, Đuro Zorić, Ilija Balać, Pajo Lajić, Dušan Maričić, Nikola Radaković, Vaso Vojvodić, Milan Pavković, Mile Ovuka, Ilija Rodić, Veljko Batinica, Đuro Čopić, Miloš Batinica, Ilija Piplica, Andrija Opačić, Petar Mandić (svi iz 1. bataljona), Milan Basarić, Milan Potrebić, Jovo Korica, Sava Pjevač, Novak Rajčević, Jovo Ljubojević (2. bataljon), Stevo Robić i Milan Cvijanović (4. bataljon) (Zb. NOR, V/12, 180-183).

⁵¹⁹⁾ AVII, 799, 2-1/2.

⁵²⁰⁾ Zb. NOR, V/13, 169.

⁵²¹⁾ AVII, 799, 2-1/2.

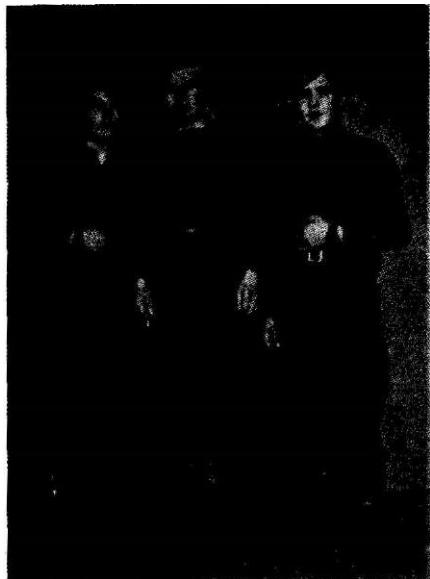
štab 1. brigade je u tada pisanom operacijskom dnevniku ustvrdio da je 1. brigada u operaciji »Weiss« imala 561 borca izbačenog iz stroja (125 poginulih i 8 nestalih).⁵²²⁾ U tome su izvještaju poimenično spomenuti - od poginulih - samo zamjenici komandanata bataljona Mane Pražić i Jovo Prodanović, zamjenik komandira čete Ilija Obradović i zamjenik komesara čete Nikola Zagorac Kobac.⁵²³⁾

Odmah poslije ofanzive, u martu, komandant 1. hrvatskog korpusa Ivan Gošnjak i komesar Veco Holjevac, sa svojim štabom, analizirajući držanje i djelovanje jedinica u proteklim borbama, pisali su kako Ličani u odnosu na borce ostalih jedinica 1. korpusa »posjeduju veće iskustvo u borbi« i kako »umiju iskoristavati teren i zaklone«. Komandni kadar su hvalili, mada će reći da »to ne važi za sve jedinice«; uglavnom, u komandovanju »pokazalo se više samoinicijative«. Za borce 6. ličke i 8. kordunaške divizije štab korpusa je pisao da su se »držali u ovoj ofanzivi dobro«. Utvrđeno je da »nije bilo slučaja samovoljnog napuštanja položaja«, pri čemu su naglašeni »teški uslovi«: velika studen, visoke planine, najčešće prekrivene velikim snijegom, slaba odjeća i obuća. Uz sve to borci 1. brigade »ne samo da su odbijali napade nadmoćnijeg neprijatelja, već su redovno prelazili u kontranapade«.⁵²⁴⁾

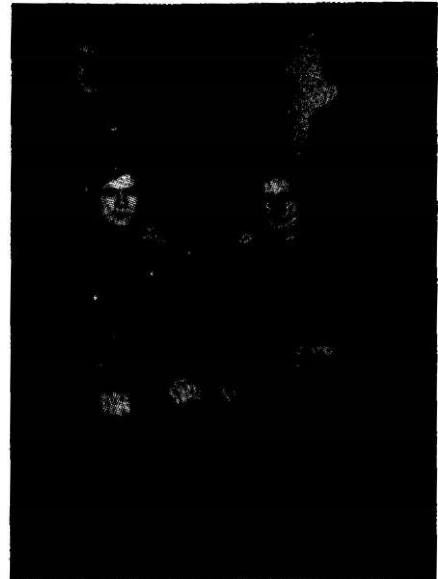
⁵²²⁾ U višegodišnjem istraživanju mi smo utvrdili da je u borbama od 20. januara do 22. februara 1943. godine poginulo, od rana umrlo ili nestalo 96 boraca: Sava Čudić, Vlade Čubrilo, Mile Ćića, Ilija Grbić (nestao), Miloš Graovac Staljin, Milan Grbić, Stevo Grubješić, Dorde Grujičić Petretin, Mane Grujičić, Pejo Grujičić Pejan, Dragan Glumac, Mile Glumac Bjelči, bolničarka Glumičić, Branko Filipović, Dušan Varičak, Mićo Vlaisavljević, Rade Vignjević, Anda Vukmirović, Mane Vlaisavljević, Bude Vlaisavljević, Nikola Vojnović Jojikin, Nikola Vojnović Stevin, Bogdan Vukmirović, Dane Vekić, Dara Žutić, Milan Paripović, Mile Jovice Pavković, Milan Mile Pavković, Stevan Pavković, Duro Pećanac, Duro Pejić Jovo Petrić, Mane Pražić, Branko Pilipović, Rade Pilipović, Jovan Prodanović, Mile Kokotović, Ante Kovačević, Dušan Đilas, Jovo Đukić, Jovica Dukić, Nikola Zagorac Kobac, Milan Zec, Duro Zorić, Radovan Zorić, Luka Zorić, Marko Laškarin, Petar Lemić, Milenko Lučić, Nikola Lukić Nidžo Karina, Petar Čopić, Božo Tonković, Dujan Dragišić, Nikola Dukić, Ilija Obradović, Rade Obradović, kurir Orelj, Viktor Ostović, Dane Ostović, Dušan Radaković Duvina, Maksim Radaković, Rade Radenović, Dušan Rastović, Ilija Rastović, Dušan Radenović, Dušanka Rodić, Božo Basarač, Mile Basarić, Jovo Batinica, Milan Batinica, Kojo Bobić, Jozica Biljan, Ilija Bogunović, Rade Bogunović, Simo Bogunović, Dušan Bokan, Rade Brkić, Jelka Bujić, Milorad Bursać, Branko Filipović, Dane Mandić, Pero Marjanović, Milka Matić, Ivan Milković, Milan Miljuš, Duka Mandić, Đuro Mandić, Nikola Savatović, Duro Skendžić, Stevo Skendžić, Milka Skendžić, Joja Arbanas, Aleksa Cvijanović, Mirko Cvjetićanin, Petar Paripović Pejica.

⁵²³⁾ AVII, 799, 4 - 4/2.

⁵²⁴⁾ zb. NOR, V/13, »69.

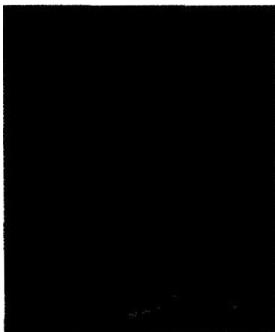
Nedjeljko Pavlović Branko
Kmežić i Nikola Uzelac

*Stoje: nepoznati borac,
Gjoko Njegovan, Petar Skorić; sjede:
Mr/oš Todorović i Đuro Vojinović*

Velimir Vrunkić, Miloš Todorović, Mile Bobinac i Simo Baškot (sjede); Gjoko Banjeglav Tigăr, Gjoko Damjanović i Miloš Cvjetićanin

Miloš
Đaković

Rade
Bubalo

Dragan
Šijan
Brovlinger

Dušan
Zorić

Milan Basta i Mićo Mileusnić
s bolničarkom Darom

Rade Krajnović Krajina
(kleći) s Pajicom Pavkovićem
i Ninom Prijićem (lijevi)

Obrad Vrmeđa i Slobodan Nastić (sjede); stoje: Marica Drobac, Vlado Marčeta, Radojka Sudiuković

Branko Kričković i Mile Plećaš

Dragica i Đuro Drobac, David Čebić i kurir Stipe Župan (kleći)

Nikola
Bujić

Jelka
Bujić

Duro Drobac s kuririma
Stipom Županom
i Stevanom Ribarom (desni)

Vlado Ćujić, Milka Kokotović
i Gojko Paripović

Ljubomir Medić Brzica, Jovica Grković, Dmitar Zaklan, Miloš Čanković
(stoje); sjede: Milan Pavičić, Dane Ćujić i Milan Grubić

*Milan Krajinović
i Milan Potrebić*

*Rade Ljubobratović, Mile Kolak
Boja i Stevo Glumac*

*Duro Pjevač, Veljko Kosanović,
Trivun Paripović i Slavko Plećaš
(stoje); sjede: Anka Vitas
i Nikola Jerković*

*Milka Kokotović, Jeka Obradović,
Anda Obradović
i Ljubinka Arsenijević*

*Vukašin Batinica, Jovo Zavišić, Mirko Lasković, Jovonja Obradović
i Dmitar Jerković (slijeva na desno)*

*Stojan Gaković, Gojko Pandžić, Dane Naprta, Nikola Rakić, Fanika Šutić
udana Uzelac i Uroš Potkonjak*

